

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Erik Nørr

Så længe I holder fast i os, vil vi holde fast i jer

De sønderjyske foreninger
i Køge og i Roskilde amt 1889-2001

»Så længe I holder fast i os,
vil vi holde fast i jer»

De sønderjyske foreninger
i Køge og i Roskilde amt 1889-2001

Erik Nørr

»Så længe I holder fast i os,
vil vi holde fast i jer«

De sønderjyske foreninger
i Køge og i Roskilde amt 1889-2001

Køge Byhistoriske Arkiv
Arki•Varia 2002

»Så længe I holder fast i os, vil vi holde fast i jer«

De sønderjyske foreninger i Køge og i Roskilde amt 1889-2001

© 2002 udgiverne og forfatteren

Sats og tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN: 87-89409-13-2

Bogen er udgivet med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse

Omslagsillustrationer:

Forsiden: Politimesteren i Køge, Vagn Bro, var i mange år et initiativrigt medlem af Sønderjysk Forening for Køge og Omegn, og han sad i en lang periode i Grænseforeningens hovedbestyrelse. På billedet studerer han en plakat med Dybbøl Mølle. Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

Bagsiden: Grænseforeningens bomærke: Dybbøl Mølle i stiliseret udgave, tegnet af Agnes Slott-Møller (1862-1937).

Indhold

Forord	7

1. DEL:

Køgeforeningen indtil 1943	9-28

Indtil 1. verdenskrig. De første sønderjyske

<i>foreninger oprettes</i>	<i>9</i>
Køgeforeningen blandt de ældste	11
Beskedent antal medlemmer	12
Bestyrelse	13
Aktiviteter før 1. verdenskrig	14

Fra Genforeningen til 1943

<i>Medlemstallet mangedobles</i>	<i>19</i>
Apotekeren fortsætter	22
Beskeden aktivitet i 1920'erne og store folkemøder i 1930'erne	23
På »mærkerne«	26
Sønderjysk Forening 1889-1943	27

2. DEL:

Foreningerne i Køge, Herfølge og

Roskilde amt 1943-2001	29-54

Den grænsepolitiske baggrund	29
Køgeforeningen efter 1943	32
Mere end 2000 medlemmer	32
Viceskoleinspektøren og politimesteren	35
»Det er ikke nok at sende Flæsk og Smør til Sydslesvig«	37
Da Herfølge havde sin egen sønderjyske forening	43
Andre sønderjyske foreninger i Roskilde amt	47
Roskilde Amts Grænseforening 1974-2001	49

Kilder og litteratur	54

Personregister	57

Forord

Siden 1864 har det sønderjyske og efter 1920 det sydslesvigske spørgsmål optaget den danske offentlighed. Specielt i perioden, hvor grænsespørgsmålet var uafklaret, var interessen stor i den danske befolkning for at støtte de dansksindede i grænseområdet. De første sønderjyske foreninger blev oprettet i slutningen af 1880'erne, da de tyske myndigheder forsøgte at undertrykke det danske sprog i Sønderjylland, andre blev oprettet i 1930'erne under den nazistiske trussel mod grænsen, og atter andre blev oprettet efter 1945, da Sydslesvigs spørgsmålet var på dagsordenen. Da antallet var højest, fandtes der i hele landet mere end 400 sønderjyske foreninger. Endnu i 2002 findes der over 130 lokale grænseforeninger.

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn er et godt eksempel på det lokale engagement i grænsespørgsmålet. Foreningen er blandt landets ældste, oprettet i 1889, og den blev i 1950'erne og 1960'erne en af de allerstørste foreninger med mere end 2000 medlemmer. I 1974 blev den sammenlagt med syv andre sønderjyske foreninger i amtet til Roskilde Amts Grænseforening.

»Så længe I holder fast i os, vil vi holde fast i jer«, der er skrevet af arkivar, dr.phil. Erik Nørr, har tidligere været trykt som artikler i Køge Studier 2000 og 2001. Takket være støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse har det været muligt at samle artiklerne i en bogudgave, en støtte, som vi vil sige hjertelig tak for. Bogen udgives i fællesskab af Køge Byhistoriske Arkiv og ARKI•Varia. Udgiverselskab ved Landsarkivet for Sjælland m.m.

København og Køge august 2002

Inge Bundsgaard
landsarkivar

Birte Broch
arkivleder

1. DEL:

Køgeforeningen indtil 1943

I de sidste 150 år har grænsespørgsmålet med mellemrum spillet en central rolle for dansk politik og debat. I det 19. århundrede blev der udkæmpet to krige, der betød, at grænsen i 1864 blev flyttet fra Altona og nordpå til Kongeåen. Efter at de danske sønderjyder havde haft en vanskelig periode under preussisk styre i 56 år, blev det nuværende Sønderjylland i 1920 genforenet med Danmark efter en folkeafstemning. Efter 2. verdenskrigs afslutning var der både i Sydslesvig og i Danmark kredse, der ønskede at flytte grænsen længere mod syd, men resultatet blev, at grænsen kom til at ligge fast. Den danske interesse for Sydslesvig fortsatte imidlertid, da der efter 1945 var et betydeligt større dansksindet mindretal, end der havde været før krigen. To danske statsministre har med slagordslignende udtalelser udtrykt den danske regerings og den danske befolknings støtte til det danske mindretal i Sydslesvig. Niels Neergaard gav ved genforeningsfesten på Dybbøl i juli 1920 repræsentanter fra Sydslesvig tilsagnet: »I skal ikke blive glemt«. Med lidt andre ord gentog Poul Nyrup Rasmussen ved de sydslesvigske årsmøder i 1999 løftet »Så længe I holder fast i os, vil vi holde fast i jer«.

Indtil 1. verdenskrig. De første sønderjyske foreninger oprettes

I den første tid efter 1864 var den danske offentlighed ikke i særlig høj grad optaget af det sønderjyske spørgsmål. Man slikkede stadig sårene efter nederlaget, og man stillede sig både nord og syd for grænsen tilfreds med tilsagnet i § 5 i Pragerfreden fra 1866 mellem Preussen og Østrig om, at de nordlige distrikter af Slesvig ad åre kunne blive forenet med Danmark efter en afstemning. Da denne paragraf blev ophævet i 1878 (først offentliggjort i 1879), ændrede den dansksindede sønderjyske befolkning taktik. De valgte repræsentanter opgav protestpolitikken og tog aktivt del i landdags- og rigsdagspolitikken, og samtidig ophørte den store udvandring af ungdommen, først og

Bilag
1. 1889

Navne	Marts	April	Maj	Juni	Juli	August	September
Ld. Valentiner	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	3kr.
Agnes Hasselbalch	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	3kr.
Kjotmd. Frantz Hasselbalch	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	3kr.
Kaptajn Dehoem	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	3kr.
Kjotmd. Finby	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. H. A. Hansen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. J. C. Schwan	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Kirkeværge Svendsen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. Emil Klausen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. Victor Klausen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Koncern Jensen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Gaardjov J. A. Atrop	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Helvigne Jensen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. Ebba Schandorph	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Barbr. Sørensen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Kjotmd. Jakobsen	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	50kr.	3kr.
Hullstrøm Foul	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.
Ld. Gustava Sørensen	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	25kr.	1kr. 50kr.

fremmest til Amerika. De unge mænd bed i stedet tænderne sammen, accepterede den preussiske militærtjeneste og fik samtidig mulighed for at blive i Sønderjylland og tage nationalitetskampen op. De tyske myndigheder indskrænkede de dansksindedes muligheder for at leve en dansk hverdag. På skoleområdet forbød en ny skolelov af 1888 al undervisning på dansk bortset fra 4 timer i religion. Danske privatskoler var heller ikke tilladt. Der blev stillet mange restriktioner op for dansk foreningsliv, og udvisninger kom efterhånden til at høre til dagens orden. Den danske presse blev holdt underkastet nidkær politiskontrol, og flere redaktører måtte udstå fængselsophold. Den hårdeste periode for de dansksindede var årene 1897-1901, me-

De første medlemmer af Sønderjysk Forening for Køge og Omegn 1889. Gengivet fra medlemsprotokollen i Køge Byhistoriske Arkiv (KBA).

dens Ernst Matthias von Köller var overpræsident i Slesvig-Holsten.

Sønderjyderne lod sig imidlertid ikke kue. De oprettede tre store nationale foreninger, Sprogforeningen (1880), Vælgerforeningen (1888) og Den Nordslesvigske Skoleforening (1892), som fik stor betydning for bevarelse af den danske nationalitet. Mange sønderjyder blev sendt på højskole- og landbrugsskoleophold i Danmark. De tyske myndigheders forsøg på at hindre afholdelse af danske møder blev imødegået ved opførelsen af en lang række forsamlingshuse. Også i Danmark voksede interessen for de dansksindede sønderjyders nationalitetskamp, i høj grad inspireret af dagbladenes beskrivelser af de preussiske myndigheders overgreb mod befolkningen. De første sønderjyske foreninger i Kongeriget opstod i København. Blandt de vigtigste var »Sønderjydsk Forening for Kjøbenhavn og Omegn«, stiftet 1879, »Sønderjysk Samfund«, stiftet 1884, og »4 S« og »To Løver«, begge stiftet 1888. Medens den førstnævnte forening især omfattede sønderjyder i Københavnsområdet, var de tre øvrige foreninger akademiske studenterforeninger. I 1887 omdannedes den københavnske sønderjyske forening til »Sønderjydsk Centralforening«, hvis formål var at samle alle sønderjyder uden for Sønderjylland. Centralforeningen fik snart aflæggere rundt om i landet, og den blev den toneangivende i sammenslutningen »De samvirkende sønderjydske Foreninger«, som blev dannet ved et møde i Odense i 1889. I perioden 1887-1914 udgav først Centralforeningen, siden »de samvirkende foreninger« bladet »Sønderjyden«, som fik et stort antal abonnenter.

Køgeforeningen blandt de ældste

Også i provinsen blev de første sønderjyske foreninger oprettet i slutningen af 1880'erne. Troels Fink har i sin gennemgang af de sønderjyske foreningers historie i »Grænseforeningens årbog« 1989 opregnet de ældste foreninger: Århus er oprettet i 1887, Korsør og Kolding i 1888, og derefter følger en række foreninger, som er oprettet i 1889: Aalborg, Vejle, Svendborg, Nyborg, Fåborg, Randers, Odense, Horsens, Esbjerg og Fredericia. I denne liste mangler Køge, hvilket også er tilfældet i andre kilder, hvor de ældste foreninger omtales. »Sønderjydsk Forening for Kjøge og Omegn« indtager pladsen som den sjetteældste forening i provinsen. Ifølge medlems- og regnskabsprotokollen 1889-1913 (der er først ført forhandlingsprotokol fra 1907) er der betalt medlemskontingent fra den 1. marts 1889, ligesom der omtales et medlemsmøde afholdt den 17.

april 1889. Den første kasserer var cand. teol. Hertz, som opførte det første års medlemsbidrag til 166,75 kr.

Årsagen til, at Køgeforeningen altid bliver glemt, er, at den ikke tilsluttede sig »De samvirkende sønderjyske Foreninger«. Hvorfor Køgeforeningen holdt sig udenfor, er ikke kendt, men det skyldtes sikkert ønsket om at bevare selvstændigheden. Foreningerne under »de samvirkende« skulle nemlig indsende overskuddet til overbestyrelsen, der hvert år på årsmødet tog stilling til det samlede overskuds anvendelse (jfr. Fællesvedtægter for de samvirkende sønderjyske Foreninger § 8). Dette betød ikke, at Køgeforeningen undlod at støtte fællesprojekter til fordel for sønderjyderne, men dette skete ikke via »de samvirkende«, men via studenterforeningen »To Løver«. F.eks. overførte kassereren i 1896/97: 50 kr., i 1898: 75 kr. og i 1900: 75 kr. til løverne. Da den næstældste forening i Roskilde amt, »Sønderjydsk Forening for Roskilde og Omegn«, blev oprettet i august 1894, blev denne i modsætning til Køgeforeningen straks underlagt »de samvirkende«. Roskildes første formand var overlærer ved katedralskolen Kr. Mikkelsen, der var kendt på grund af sin latinske begynderbog.

Beskedent antal medlemmer

Medlemsmæssigt var Sønderjysk Forening i Køge før 1. verdenskrig en lille forening. Tallene for betalende medlemmer i årene 1904-06 på henholdsvis 46, 41 og 56 fortæller lidt om niveauet. Fra starten betalte medlemmerne 25 øre om måneden, som blev opkrævet af bestyrelsen. Året efter foreningens oprettelse begyndte den praksis, som blev anvendt i mange år, at nogle medlemmer betalte mere i kontingent end andre. F.eks. betalte nogle af byens bedre borgerskab (i 1890 således distriktslæge G.V. Valentiner, agent A.A. Hasselbalch, købmand Jacobsen, redaktør S. Svarre-Sørensen og redaktør F. Opffer) 50 øre om måneden. Gl. Køgegårds ejer, Emmy Carlsen, betalte 1 kr. I 1893 blev opkrævningen indskrænket til 4 gange 25 øre, altså en væsentlig kontingentnedsættelse. Fra anden halvdel af 1899 gik man over til halvårlige indbetalinger på 50 øre. En række borgere betalte 2 x 1 kr. Mest betalte apoteker Laurits Andresen med 5 kr. og Emmy Carlsen med 6 kr. halvårligt. Fra 1. halvår 1904 blev det åbenbart dårligere at være apoteker, for Andresen nedsatte sit hidtidige bidrag på 5 kr. til 1 kr. I 1912 døde Sønderjysk Forening mest gavmilde medlem, Frk. Carlsen (»Hendes Naade«, som hun hedder i medlemsbogen). Dette tab kunne ikke opvejes af, at formanden, apoteker N. Aabling-Thomsen, betalte tredobbelt kontingent.

Lærerkorpset ved Køge skole ca. 1890. Flere af lærerne meldte sig ind i Sønderjysk Forening allerede fra foreningens start. Dette gjaldt således Victor Clausen (bagerste række, yderst t.v.), overlærer H. J. Hansen, der senere blev byens første folkevalgte borgmester (bagerste rk., nr. 2 fra højre), og lærerinde Sigrid Matthiesen (forreste rk. stående). Foto KBA.

Bestyrelse

Hvilke navne stod så bag foreningen i dens første 25 år? Første gang, man af medlemsbogen tydeligt kan identificere bestyrelsens navne, er i 1903. Lærer V. Clausen var da formand, og G. Sidenius kasserer, og de øvrige bestyrelsesmedlemmer var garvermester J. Christensen, blikkenslager C.C. Christensen, bogholder Christiansen, kantor E. Clausen, tandtekniker V. Franzen og lærer H.J. Hansen. Clausens formandskab varede kun til 1904, da han udmeldte sig af foreningen. Ifølge forhandlingsprotokollen, der starter i 1907, blev tandlæge V. Franzen valgt til formand ved generalforsamlingen i oktober 1907. I de følgende år skiftede formandskabet i foreningen hyppigt. I 1908-10 var garvermester Julius Christensen formand. Han havde allerede tidligere været bestyrelsesmedlem, og han sad også i byrådet. I 1910 blev han afløst af sparekassedirektør W.F. Bülow, som igen afløstes i 1912 af hjælpepræsten ved Køge kirke, J. Kallenbach Pedersen. Sidstnævnte nåede dog kun at være for-

mand for Sønderjysk Forening i et år, da han i 1913 blev udnævnt til sognepræst på Femø. Ved generalforsamlingen i november 1913 blev ledelsen overtaget af to personer, som skulle komme til at betyde meget for foreningen i de næste årtier: som formand blev udpeget apoteker Niels Aabling-Thomsen, og kassererjobbet blev overtaget af tandlæge Erik Rømeling. Sønderjysk Forening i Køge var i denne periode hovedsagelig en forening for mænd, hvoraf mange tilhørte det bedre borgerskab. Selv om der var enkelte kvinder blandt medlemmerne, så er det alligevel bemærkelsesværdigt i 1910 at finde navnet Marie Christensen, som ved siden af formanden og kassereren har underskrevet referatet fra generalforsamlingen.

Aktiviteter før 1. verdenskrig

Hvilke aktiviteter havde foreningen i årene før verdenskrigens udbrud i 1914? De ældste vedtægter er ikke bevaret, men man kan gå ud fra, at de i høj grad lignede dem, der blev vedtaget i 1908 for den nyoprettede »Sønderjydsk Forening for Hedebo-Egnen«. Ifølge disse love, hvoraf et eksemplar findes i Køgeforeningens arkiv, var formålet »at vække og vedligeholde interessen for den sønderjyske sag og særlig at støtte alle lovlige bestræbelser for at bevare danskheden i Sønderjylland«. Dette formål skulle især fremmes ved afholdelsen af foredrag over »sønderjyske eller andre, nationale emner«.

Når de sønderjyske foreninger valgte foredragsholderne, var hensigten, at medlemmerne skulle have lejlighed til at møde sønderjyske personligheder og via dem få oplysning om de virkelige forhold syd for Kongeåen, hvilket den tyske presselovgivning i nogen grad forhindrede dagspressen i at bringe. Så gjorde det heller ikke noget, at foredragsholderne var så markante personligheder, at de kunne trække nye medlemmer til. Allerede i maj 1890 lykkedes det at få den senere kendte sønderjyske politiker H.P. Hanssen-Nørremølle til Køge. Han var sekretær i Den Nordslesvigske Vælgerforening og fortalte ved møder i mange af de nye sønderjyske foreninger om nationalitetskampen. Han fandt det af afgørende betydning, at der på så mange områder som muligt blev knyttet forbindelse mellem Sønderjylland og danske kredse, da de tyske myndigheder med al magt forsøgte at afskære sønderjydernes kontakt med Danmark. I 1891 var det skolebestyrer, dr.phil. Hans L. Møller, der holdt foredraget i Køge. Han tog udgangspunkt i udenlandske grænseproblemer for nærmere at kunne belyse forholdene i Sønderjylland. Titlen på hans foredrag var: »Europæiske Folkeslags, navnlig Bøhmernes, Kamp i Nutiden for deres Nationali-

Garvermester Julius Christensen (1856-1931), formand for Sønderjysk Forening 1908-10. Foto KBA.

teters Bevarelse, for derigjennem at belyse vor nationale Sag i Sønderjylland«.

Foreningen forsøgte så vidt muligt at arrangere et årligt foredrag. Mere var der ikke basis for. Foredragsholdere var dyre, ikke mindst når de skulle komme fra Sønderjylland. Flere af dem skulle have honorar, og der skulle sørges for bispisning og overnatning. Somme tider kunne udgifterne deles med andre, som i 1894, hvor gårdejer Philipsen fra Sundeved, der i Køge talte om sønderjydernes kamp mod fortyskningen, også holdt foredrag i den nyoprettede »Sønderjysk Forening for Stevns«. Blandt de mere markante foredragsholdere i øvrigt kan nævnes: rigsdagsmand Gustav Johannsen (1897/98), folketingsmand Johan Ottosen (1902), landdagsmand H.D. Kloppenborg Skrum-

sager (1910) og journalist Tage Jessen (1912). Møderne blev annonceret i den lokale presse, og det gav i flere tilfælde en omtale, hvilket bidrog til, at byens beboere fik udvidet kendskabet til de sønderjyske forhold. En del af møderne var godt besøgt. Flest kom der til mødet med Kloppenborg, hvor i alt 160 deltagere betalte 25 øre i entre. Det var imidlertid mødet med oplæsninger ved forfatteren Herman Bang den 31/1-1904, der gav Sønderjysk Forening størst publicity. Emnet var ikke specielt sønderjysk, selv om Dannevirkenatten fra »Tine« var på programmet sammen med afsnit fra »Stuk« og »Der burde have været Roser« af J.P. Jacobsen. Herman Bang havde tidligere været i Køge og underholdt for en tom sal, men denne gang strømmede folk til fra by og omegn. Dagen efter meddelte Østsjællands Folkeblad, at Bangs fremstilling var »ejendommelig og kunstnerisk og tog stærkt bifald«, men at han ikke gav noget ekstranummer.

To besøg fra Sønderjylland skabte personlige kontakter mellem sønderjyder og Køgeborgere. I 1904 besøgte 40 unge sønderjyske gårdmandssønner Sydsjælland, og de blev overalt modtaget med stor festivitas. Efter at de havde været gæster hos den sønderjyske forening i Haslev og på Stevns, blev de modtaget af en stor forsamling anført en særlig modtagelseskomité ved toget i Køge. De blev ført gennem byen under ledsagelse af musik og faner til en større festlighed med mange taler i forsamlingsbygningen. Et stort antal borgere havde meldt sig som husværter. Endnu større opmærksomhed vakte et tilsvarende besøg i juli 1914, hvor i alt 143 sønderjyder blev modtaget af de sønderjyske foreninger i Køge og på Stevns. Besøget blev planlagt i detaljer på flere bestyrelsesmøder, og der blev igen nedsat en større modtagelseskomité bestående af seks damer og otte herrer. Besøget var en så stor lokal begivenhed, at Østsjællands Folkeblad i flere dage dækkede begivenheden på forsiden, bl.a. blev alle de seværdigheder, som sønderjyderne skulle se, udførligt beskrevet i tekst og billeder. Hertil kom, at bladet bragte et stort sønderjysk stof, da sønderjyderne ifølge redaktionen skulle have mulighed for at følge med i, hvad der skete derhjemme, selv om de på grund af besøget ikke havde mulighed for at læse sønderjyske aviser!

Ud over den hjælp, som Sønderjydsk Forening for Køge og Omegn ydede via »To Løver«, havde foreningen også i mindre målestok mulighed for selv at yde støtte. Det kunne f.eks. være til udgivelser som »Sønderjydske Årbøger« og »Sønderjylland«, som foreningen abonnerede på, eller ved at yde rejsepenge til sønderjyder, som ønskede at besøge Danmark. I 1906 besluttede bestyrelsen at sende en gave på 25 kr. til H.P. Hans-

Genforeningen i 1920 førte til en øget interesse for Sønderjylland. Bl.a. blev der i 1920'erne og 1930'erne overalt i landet rejst mindesmærker i anledning af Sønderjyllands genforening. Lille Skensved fik sin genforeningssten allerede i marts 1921. En stor del af byens beboere fik til opgave at trække blokvognen med den store sten fra kalkværksgraven uden for byen, hvor stenen blev fundet, indtil opstillingsstedet. Det sidste stykke vej blev vognen trukket udelukkende af kvinder og børn (foto Højelse sognearkiv).

sens rekreativ rejse efter hans politisk betingede fængselsophold. Det var måske et forsøg på ikke at blive taget til indtægt for stillingtagen i den interne sønderjyske politik, at man senere samme år også sendte 10 kr. til afdøde redaktør Jens Jessens mindelegat.

Næppe var sønderjyderne kommet hjem fra Køge i juli 1914, før 1. verdenskrig brød ud. Bestyrelsen havde ellers planlagt at fejre foreningens 25-års jubilæum i forbindelse med den årlige generalforsamling i efteråret, men arrangementet blev udsat for aldrig at blive afholdt. Al aktivitet var i Køgeforeningen som i andre sønderjyske foreninger sat i stå under hele krigen. Foreningen var ikke nedlagt, der opkrævedes stadig kontingent, men der blev ikke holdt møder. Af de opsamlede penge kunne der i 1916 sendes 100 kr. til de faldnes efterladte i Sønderjylland. I krigens første år havde man næppe meget håb om, at tyskerne ville tabe krigen, og det var derfor ikke tilrådeligt at tirre tyskerne unødigt. Desuden var kontakten til sønderjyderne næsten umuliggjort. Senere troede man, at Genforeningen ville overflødiggøre de sønderjyske foreninger. Desuden var grænsestriden 1918-20 mellem Aabenraa-retningen og Flensborg-retningen i høj grad medvirkende til, at de sønderjyske foreninger hav-

de vanskeligt ved at agere uden at blive taget til indtægt for en af parterne. I Køge besluttede foreningens bestyrelse på et møde i juni 1919 foreløbigt at ophøre med at opkræve kontingent.

Fra Genforeningen til 1943

De sønderjyske foreninger havde vanskeligheder ved at finde deres egne ben i årene omkring 1920. På den ene side havde Genforeningen opfyldt foreningernes hovedønske, men på den anden side var der med den nye grænse blevet efterladt et dansk mindretal syd for grænsen. Dette mindretal havde endnu større vanskeligheder, end sønderjyderne før 1920 havde haft, med at bevare sit nationale særpræg, da hovedparten af de dansksindede sønderjyder nu boede nord for grænsen. Desuden havde grænsestriden medført, at en række folk ikke kunne være i stue sammen. På centralt hold opstod der i 1920 to hovedforeninger, henholdsvis »Sønderjyske Foreningers Fællesråd«, oprettet i oktober af otte af de ældre foreninger, og Grænseforeningen, oprettet i begyndelsen af november af 29 foreninger. Året efter lykkedes det dog at sammenslutte disse to organisationer til »Grænseforeningen. Sønderjyske Foreningers Fællesråd«. Men der skulle gå det meste af et årti, inden alle grænsepolitiske grupperinger og politiske partier var enige om at arbejde sammen om gennemførelsen af Grænseforeningens formål.

Før 1920 havde fokus for de sønderjyske foreninger været på det nuværende Sønderjylland, men nu blev opmærksomheden hovedsagelig henledt på Sydslesvig, i hvert fald indtil der fra tysk side på ny blev sat spørgsmålstegn ved grænsen. Såvel hovedforeningens som lokalforeningernes hovedformål var efter 1920 »ved alle lovlige midler, såvel åndeligt som materielt at støtte og udvikle danskheden syd for grænsen«. Hovedforeningen fik mulighed for at give en betydelig støtte til Sydslesvig på en række områder. Dels skulle alle lokalforeninger yde 30% af foreningens årsindtægt til hovedstyrelsen, dels kom der store beløb ind ved indsamlinger og årlige salg af Dybbølmærker, og endelig fik Grænseforeningen rådighed over store midler ved gaver og ved arv. Blandt de vigtigste udgiftsposter var støtte til Det danske Generalsekretariat på Flensborghus, som var blevet købt fordelagtigt af Grænseforeningen i 1921, til de danske skoler og børnehaver i Sydslesvig, hvor Grænseforeningen bl.a. i flere tilfælde skaffede bygningerne, og endelig til biblioteksarbejdet. Grænseforeningens hjælp var ofte af afgørende betydning, da de tyske myndigheder i en række tilfælde forsøgte at hindre, at alle forældre, der ønskede det, fik mulighed for at få deres børn i dansk børnehave og skole.

Grænseforeningens sendemandsmøde i Horsens maj 1938. På talerstolen byens socialdemokratiske borgmester A.I. Sørensen. Køge sendte som de fleste andre lokale sønderjyske foreninger »sendemænd« til de årlige repræsentantskabsmøder, hvor Grænseforeningens hovedbestyrelse blev valgt, og hvor foreningens politik blev bestemt (Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg).

Medlemstallet mangedobles

Køgeforeningen genoptog sin virksomhed med et stort genforeningsmøde den 9. juli 1920. Apoteker Niels Aabling-Thomsen og tandlæge Erik Rømeling, der havde været henholdsvis formand og kasserer før krigen, deltog i begyndelsen af september i et forberedende møde i København om oprettelsen af en fælles hovedorganisation, »den danske grænsevagt«. Og Køgeforeningen var med til at danne Grænseforeningen den 2/11-1920. Denne gang tilsluttede foreningen sig centralforeningen, i modsætning til perioden 1889-1914.

Foreningen havde allerede før 1914 optaget medlemmer fra omegnen, hvilket tydeligt fremgik af foreningens navn, men langt hovedparten af medlemmerne stammede fra byen. Nu blev omegnen systematisk inddraget i foreningens virke. Ved et møde den 1/3-1921 udpegede ca. 20 fremmødte »herrer« en ny bestyrelse og udpegede samtidig et stort antal tillidsmænd for hver landsby. Tillidsmændene skulle sørge for personligt at gå rundt til medlemmerne inden for deres område og opkræve medlemskontingentet, og de skulle samtidig agitere for at skaffe flere medlemmer. I den i 1921 valgte bestyrelse var der udover Køge repræsentanter fra Vallø, Kirke Skensved, Aashøj og

Bjæverskov, og blandt tillidsmændene var der folk fra en lang række sogne. Kontingentet blev bevidst holdt på et meget lavt niveau, så ingen af den grund skulle holde sig tilbage. Selv om man flere gange drøftede spørgsmålet om en forhøjelse, forblev det årlige kontingent i hele perioden indtil 2. verdenskrigs slutning på 1 kr. Men systemet med, at nogle betalte ekstra, blev mere og mere udtalt. Fra slutningen af 1930'erne betalte mere end halvdelen mindst 2 kr. Mest indbringende for foreningen var opkrævningen af kontingentet blandt stiftsdamerne på Vallø. Stiftsgartneren, der var tillidsmand for Vallø, opkrævede således i 1928 i alt 73 kr. hos 15 medlemmer. Systemet med, at en tillidsmand personligt mødte op med en liste, der indeholdt navne og kontingentbetaling, lagde et vist pres på den enkelte. Man skulle nemlig betale mindre end naboen!

Tandlæge Erik Rømeling (1886-1953). Skønt han ikke var sønderjyde (født i Randers), gjorde han en stor indsats i den sønderjyske forening. Han var i en årrække kasserer og var hovedorganisator af foreningens store mærkesalg. Han havde også tillidsbrev både inden for tandlægeforeningen og i en række lokale foreninger. Tegning af H.C. Bärenholdt 1918-19. KBA.

Der var i oktober 1920 i alt 86 medlemmer i Sønderjysk Forening for Køge og Omegn, men tallet steg voldsomt i den følgende tid, så det i marts 1922 kulminerede med 650. I de første år af 1920'erne blev der holdt foredrag og agitationsmøder for foreningen i bl.a. Valløby, Herfølge, Bjæverskov og Lille Skensved, ligesom der blev uddelt »løbesedler« på en lang række skoler. Alt dette bar sammen med de mange tillidsmænds lokal-kendskab frugt. Folk fra Køgeområdet strømmede til den sønderjyske forening, hvilket utvivlsomt både skyldtes glæden over Genforeningen og rygterne om de dansksindede sydslesvigeres fortvivlede forhold under valutakrisen, hvor »1 Million Mark ikke er 2 øre værd«. Grænseforeningens blad, »Sønderjylland«, skrev således i januar 1923, at »vore landsmænd« syd for grænsen, der i stort omfang var småkårsfolk, manglede føde, klæder

og brændsel, og at deres kulturelle virksomhed derfor var næsten umuliggjort. Mange steder blev der afholdt basarer, og et stort antal fødevarerpakker blev sendt sydpå. I februar 1924 blev der i Roskilde afholdt en sønderjysk dag, som tiltrak tusinder af landboere fra hele amtet. I alt blev der til dagens arrangementer solgt 8000 billetter.

De følgende år gik Køgeforeningens medlemstal støt tilbage. I 1926 var tallet 262, og i 1933 var det faldet helt ned til ca. 125. Derefter gik det den anden vej. Allerede i 1934 var medlemstallet steget med 2½ gang til godt 300. Bag stigningen lå frygten for, at den nazistiske magtovertagelse i Tyskland ville betyde en ny trussel mod grænsen. Desuden blev der iværksat en energisk agitation for at skaffe flere medlemmer. Fra 1937 til 1938 lykkedes det foreningen at skaffe yderligere 218 nye medlemmer, så tallet kom op på 540, hvilket endnu engang skyldtes en kombination af en heldigt gennemført hverveuge og kampagnen fra det tyske mindretal i Sønderjylland for en grænseændring. Disse trusler fik mange til at indmelde sig i de sønderjyske foreninger. I 1940 nåede medlemstallet igen som i 1922 op på mere end 600, og dette tal blev fastholdt i de første besættelsesår. I 1935 blev der dannet en selvstændig sønderjysk forening for Herfølge sogn, som opnåede et medlemstal på mellem 100 og 200. Foreningens oprettelse medførte således ikke nogen nedgang i Køgeforeningens medlemstal.

Apotekeren fortsætter

Førstemanden i grænseforeningsarbejdet i Køge mellem de to verdenskrige var så ubetinget apoteker Niels Aabling-Thomsen. Han var formand fra 1913 og indtil sin død i juli 1940. Han hørte til byens mest indflydelsesrige borgere. Han drev byens apotek fra 1910 til 1930, og han havde bl.a. tillidshverv inden for byens bank- og sparekassevæsen, og han sad i menighedsrådet i mange år. Ifølge nekrologen i Østsjællands Avis lå hans hovedindsats i arbejdet for Sønderjysk Forening. Han var selv sønderjyde (født i Skærbæk), og den sønderjyske sag havde i ham en utrættelig forkæmper. »De, som har deltaget i Sønderjysk Forenings møder, vil længe bevare mindet om disse smukke sammenkomster under apotekerens på én gang hjertevarme og myndige ledelse. Ingen forstod som han at give et sønderjysk møde netop det præg, som sådanne møder bør have«. I 1941 blev sognepræsten i Valløby, E.K. Jørgensen, ny formand for foreningen.

Blandt de øvrige bestyrelsesmedlemmer, var tandlæge Rømeling den mest fremtrædende. Han var kasserer fra 1913, og han beholdt posten, indtil han i 1934 midlertidigt forlod byen.

Sammen med Aabling-Thomsen var han med til at få nyt liv i foreningen efter 1920, og det var ham, der organiserede de årlige Dybbøldagsindsamlinger. I bestyrelsen, der blev valgt i 1921, sad foruden de to nævnte bankdirektør Christensen fra Køge og fire repræsentanter for omegnssognene, provst Lichtenberg, Valløby, gårdejer P. Andersen, Aashøj, gårdejer L.P. Mortensen, Bjæverskov, og mejeribestyrer C. Elmer fra Lille Skensved. Senere fik bestyrelsen yderligere et medlem fra Køge by. I 1934 reorganiseredes bestyrelsen. Som ny kasserer og sekretær valgtes den kommende mand i foreningen lærer H.C. Jacobsen. Fra Køge by desuden næstformanden, postmester M. Pedersen, direktør Thomsen fra Tobaksfabrikken og kriminalassistent Sørensen. Omegnen repræsenteredes nu af stiftsfuldmægtig Kristensen, Vallø, og skræddermester Nielsen, Ll. Skensved. Desuden fortsatte systemet med lokale tillidsmænd, der fungerede som kontaktpersoner mellem bestyrelsen og medlemmerne.

Beskeden aktivitet i 1920'erne og store folkemøder i 1930'erne

Den reorganiserede Sønderjysk Forening for Køge og Omegn lagde ud med en stor genforeningsfest på Jernbanehotellet den 9. juli 1920, hvori der deltog i alt 150 mennesker (adskillige gik forgæves på grund af mangel på plads), og der blev holdt et anseeligt antal taler. Tidspunktet var vel valgt, da Christian X samme dag havde undertegnet indlemmelsestraktaten, og den følgende dag red han på sin hvide hest over den gamle Kongeågrænse. I de følgende år blev der som nævnt holdt møder også lokalt, men de hørte snart op, da der kom for få deltagere. Aktiviteten blev derefter indskrænket til et årligt møde i Køge i forbindelse med generalforsamlingen. Som regel var der en udenbys foredragsholder, f.eks. i 1924 kaptajn Lunn, i 1925 student og deltager i Scoresbysund ekspeditionen Ebbe Munch, i 1928 journalist Frantz v. Jessen, og i 1929 rektor Andreas Hanssen, Flensborg. Ud over foredraget kunne der også være en form for underholdning, som bestyrelse og medlemmer stod for. I 1924 blev kaptajn Lunns lysbilledforedrag suppleret med en række sønderjyske sange, som tandlæge P. Knudsen fremdrog til »Fru Dommerfuldmægtig Bruuns Akkompagnement«. Desuden havde frøkenerne Aabling-Thomsen og Borum fremstillet et »smukt Tableau forestillende de sønderjyske Piger«. Stemningen på mødet var åbenbart høj, for det lykkedes at indsamle 225 kr. blandt mødets deltagere til det danske arbejde syd for

Slut op om Landeværnet!

For at støtte Landeværnet afholdes **Tirsdag den 15.
Februar Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Aften**.

Stort Landeværns møde

for Land og By i **Køge Teatersal**.

Foredrag af Folketingsmand **Holger Andersen**.

Kor- og Solosang.

Alle indbydes.

Adgang gratis.

Sønderjydske Forening for Køge og Omegn
indbyder.

*Annoncering af Sønderjyske
Forenings store møde i Køge i
februar 1927 om Lande-
værnsagen (indklæbet i for-
eningens forhandlingsproto-
kol) KBA.*

grænsen, hvilket ikke var noget helt ubetydeligt beløb i 1924. Sang og musik var i det hele taget en væsentlig bestanddel af ethvert møde i sønderjyske forening. Ved nogle tilfælde medvirkede et lokalt kor, men i alle tilfælde blev der sunget nationale sange. Kaffebordet var også et obligatorisk islæt ved alle møder.

De mest bemærkelsesværdige møder i 1920'erne fandt sted i februar 1927. Baggrunden for møderne var jordkampen i Sønderjylland, som skyldtes oprettelsen i 1926 af Kreditanstalten Vogelgesang. Kreditanstalten udlånte tyske statsmidler til landmænd, der ikke var dansksindede, og flere lod sig lokke til at skifte til den tyske side for at få de billige lån. Som modvægt oprettedes i januar 1927 Landeværnet på grundlag af midler indsamlet i hele Danmark. Sønderjyske Forening for Køge og Omegn holdt hele to såkaldte landeværns møder, dels sammen med Foredragsforeningen i Bjæverskov den 12/2 med landstingsmand Kloppenborg Skrumsager som foredragsholder og dels den 15/2 i Køge med folketingsmand Holger Andersen som taler. Ved begge møder blev der slået til lyd for en samlet dansk front imod faren for, at de tysksindede skulle få rådighed over de sønderjyske bøndergårde, og der blev indsamlet penge til Landeværnet. Selv om Landeværns kampagnen blev støttet helhjertet af de sønderjyske foreninger, kom den i nogen grad til at konkurrere med Grænseforeningens øvrige arbejde. F.eks. be-

virkede det særlige mærkesalg til fordel for Landeværnet, at der det år blev solgt langt færre Dybbølmærker.

I begyndelsen af 1930'erne var foreningslivet gået i stå. Hverken i 1931 eller 1932 blev der holdt noget foredrag i Køgeforeningen, salget af Dybbølmærker gik ned, og medlemstallet var som nævnt ikke stort. Men så blev foreningen reddet af en udefra kommende trussel. Efter Hitlers magtovertagelse i januar 1933 indledte en række slesvig-holstenske nazister en kampagne for at få flyttet grænsen (den såkaldte »påskestorm«). Ganske vist blev denne afblæst efter ordre fra Berlin, men situationen skabte bekymringer både i Sønderjylland og i det øvrige Danmark. De sønderjyske foreninger begyndte igen at rette opmærksomheden mod forholdene nord for grænsen. I Køge skete dette ved et møde den 21/10-1933, hvor Hotel Prinsens sal var fyldt til sidste plads. Talere var to repræsentanter for de yngre sønderjyder, gårdejer Ernst Christensen fra Als og lærerinde Inger Enemark fra Tønder, og der var ved det efterfølgende kaffebord en længere debat, som varede helt til midnat. Formanden Aabling-Thomsen erklærede, at foreningen gav sønderjyderne håndslag på at ville stå »bag Jer i denne Kamp«, og han lovede forsamlingen, at Sønderjysk Forening fremtidig ville holde flere møder end hidtil. Østsjællands Avis, hvis referat fyldte næsten hele forsiden, fremhævede, at mødets forløb var et bevis på, at de store ungdomstævner i Tønder og på Dybbøl i sommeren 1933, hvor den sønderjyske ungdom råbte »vagt i gevær over for den frembrusende tyskhed«, havde givet genlyd over hele landet. Der var skabt en forståelse for, at ikke mindst ungdommen burde være med i grænsearbejdet.

Linjen med de unge blev fulgt op med et møde i juni 1934, hvor man havde inviteret husmand Chr. Nielsen, Vollerup, som foredragsholder. Også han var et fremtrædende medlem af »Det unge Grænseværn«, som var oprettet af forskellige ungdomsorganisationer på et møde i Aabenraa i april 1933. I april 1936 vedtog Køgeforeningen at tegne abonnementer for alle bestyrelsesmedlemmer på Det unge Grænseværns blad. I 1940 var formanden for D.u.G., lærer Peter Marcussen, foredragsholder i Køge, og han fremhævede, at den sønderjyske sag ikke kun var for dem, der havde begivenhederne inde på livet, men at det var hele landets sag. I sidste halvdel af 1930'erne trak Sønderjysk Forening flere gange folk af huse til møderne i Køge. Det gjaldt således den kendte skribent og foredragsholder, seminarielærer Claus Eskildsen, der var i Køge både i 1937 og 1938. Med udgangspunkt i sin bog »Dansk Grænselære« holdt han foredragene »Folkegrænse og Sindelag« og »Vor Sydgrænse står sikkert«. Hovedsynspunktet var, at Sønderjylland var dansk både med

»Jordens, Blodets, den folkelige Bevidstheds, med Historiens, Kulturens, Sindelagets og Sprogets Ret«. I 1939 talte redaktør Ernst Christiansen, Flensborg, til en forsamling på 150 mennesker om »Danskhedens Fremtid syd for Grænsen«.

2. verdenskrig standsede i modsætning til 1. verdenskrig ikke foreningslivet i Sønderjysk Forening. Medlemstallet blev opretholdt, og der blev hvert år holdt foredrag. F.eks. talte Holger Andersen i april 1941 om nordisk fællesskab, og i foråret 1942 var der hele tre foredrag ved henholdsvis redaktør Helweg-Larsen, højskoleforstander Aage Møller og dr.phil. Gudmund Schütte. Emnerne var mere nationalt danske end grænsepolitiske (utvivlsomt for ikke at provokere tyskerne): Det danske folks indstilling til tidens problemer; retfærdighedens krav til det danske folk; det ukuelige Sønderjylland. Krigen fik dog indflydelse på foredragene. Ved mødet i januar 1942 var folk fra omegnen ikke mødt på grund af den stærke kulde og de besværlige transportforhold, ligesom kaffen ved møderne næppe var af samme standard som før krigen.

På »mærkerne«

Køgeforeningen indbetalte hvert år et kontingent til Grænseforeningens hovedkontor og leverede på den måde et bidrag til hovedforeningens mange støtteprojekter syd for grænsen. F.eks. var kontingentet i 1922/23 på 280 kr., senere faldt det til ca. 200 kr. En række år kunne man også indbetale ekstraordinære bidrag, enten fordi man havde overskud på årsregnskabet, eller fordi der var blevet indsamlet ekstrabeløb ved møder, eller der blev givet penge ved donation fra enkeltpersoner. I 1932 ændredes § 8 i vedtægterne, således at den årlige indbetaling til hovedforeningen ikke skulle være på 30%, men på *mindst* 30%.

Langt mere end overskuddet fra kontingentet indbragte det årlige mærkesalg på Dybbøldagen den 18. april (eller en af dagene omkring denne dag). Den årlige indsamlingsdag afholdtes første gang i 1921 på foranledning af redaktør Willemoes fra Ribe Stiftstidende. I Køge var man straks med på ideen. Den 18/4-1921 solgte bestyrelse og tillidsmænd i Køge og omegn i alt 8.451 af de forudbestilte 9000 eksemplarer af mærket, som forestillede en lille »blomst«. Året efter blev der solgt endnu flere mærker med det siden så kendte motiv med Dybbøl mølle i røde og hvide farver. Mærkesalget blev derefter fast bestanddel i foreningens arbejde. Kun i 1926 blev salget delvis en fiasko, da mund- og klovsyge forhindrede en stor del af indsamlingen uden for byen. Kassereren, tandlæge Rømeling, organiserede i mange år mærkesalget uden for byen, hvilket arbejde han

fortsatte med, også efter at han havde forladt bestyrelsen. I selve Køge benyttede bestyrelsen unge piger som sælgere.

Efter at mærkesalget var faldet lidt i begyndelsen af 1930'erne, steg det igen i slutningen af 1930'erne. I 1939 blev der solgt i alt 8.707 mærker, og der blev i forbindelse med salget givet yderligere 117 kr. som gave. I 1941 indbragte Dybbøldagen et rekordoverskud på i alt 1194 kr., og dette steg yderligere de følgende år. I 1939 begyndte Grænseforeningen at præmiere de dygtigste sælgere af Dybbølmærker, som fik overrakt et Dybbølmærke i sølv. I Køge fik Vibeke Munch Hansen, der solgte i alt 277 mærker, og fem andre piger sølvmærket. I 1941 og de følgende år fandt bestyrelsen på endnu en »gulerod«. Mærkesælgerne i Køge blev efter indsamlingen inviteret gratis i biografen. Indsamlingerne i forbindelse med Dybbøldag var således en vigtig indtægtskilde for arbejdet i Sydslesvig, men det havde endnu en funktion. Det var med til at gøre Grænseforeningens arbejde kendt i en større kreds.

Sønderjysk Forening 1889-1943

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn var blandt de allerførste foreninger, der blev oprettet til støtte for de dansksindede sønderjyder. I 1943 var Køgeforeningen én blandt 254 lokalforeninger fordelt over hele landet. Disse foreninger var ligesom Køgeforeningen med til at sætte fokus på grænseproblemerne blandt den danske befolkning. Ydre tryk mod grænsen og mod den dansksindede befolkning syd for grænsen bidrog til at øge interessen for de sønderjyske foreninger, hvilket tydeligst kom til udtryk i den såkaldte Köllerperiode i 1890'erne og igen efter 1933. Et stort antal af Køge bys og omegns indflydelsesrige borgere engagerede sig i Den sønderjyske Forening. En række personer påtog sig arbejdet som bestyrelsesmedlemmer og som tillidsmænd, men en langt bredere kreds var medlemmer og deltog i de ofte velbesøgte møder, eller de bidrog til indsamlinger på Dybbøldage og ved andre lejligheder. Foreningen var således med til at opfylde statsministerens tilsagn på Dybbøl i julidagene 1920, om at de danske, der blev tilbage på den tyske side af grænsen, ville blive husket.

Sønderjysk Forenings historie i Køge og omegn var ikke slut med 2. verdenskrig. Den skulle i løbet af de følgende år få hidtil uset medvind og opnå et medlemstal på mere end 2.000. Da foreningens fremgang startede allerede midt under krigen, er skellet mellem 1. og 2. del af denne artikel lagt ved 1943 og ikke ved krigens slutning, hvor man traditionelt lægger skellet i mange historiske undersøgelser.

DYBBØLDAGEN

DEN 18. APRIL

venter den danske Befolkning Syd for Skelbækken, at der ved Salg af Dybbølmærket faas tilstrækkelige Midler til at fortsætte og udbygge det kulturelle Arbejde, der er i Vækst hos den.

Vil De

hjælpe Ungdommen demede til at eje samme Lykke, fri Adgang til dansk Aandsliv gennem Skoler og Biblioteker? Bliver Svaret **Ja**, vil store Pengemidler være sikret til Skole og Bibliotekssagen hos de Unge, der ikke kom hjem.

Meld Dem som Hjælper eller skaf en Hjælper for Dybbøldagen d. 18. April.

Udvalget for Den sønderjydske Dag,
Store Kongensgade 60 · (10—2) · Telefon Central 4750.

REKLAM & UDVALGTE BILDETSERIER - KØBENHAVN

Indsamlingerne på Dybbøldagen den 18. april gav altid et godt resultat i Køge og omegn. Mærkesalget bidrog både til at skaffe penge til arbejdet syd for grænsen og til, at mange fik kendskab til foreningen og dens formål.

Egentlig er det overraskende, at den sønderjyske dag er henlagt til den 18. april, for denne dag markerer det danske nederlag på Dybbøl i 1864 og den efterfølgende afståelse af landsdelen. Reklamen for den 3. sønderjyske dag i 1923 er gengivet fra bladet »Sønderjylland«. Nr. 2, februar 1923.

2. DEL:

Foreningerne i Køge, Herfølge og Roskilde amt 1943-2001

Den grænsepolitiske baggrund

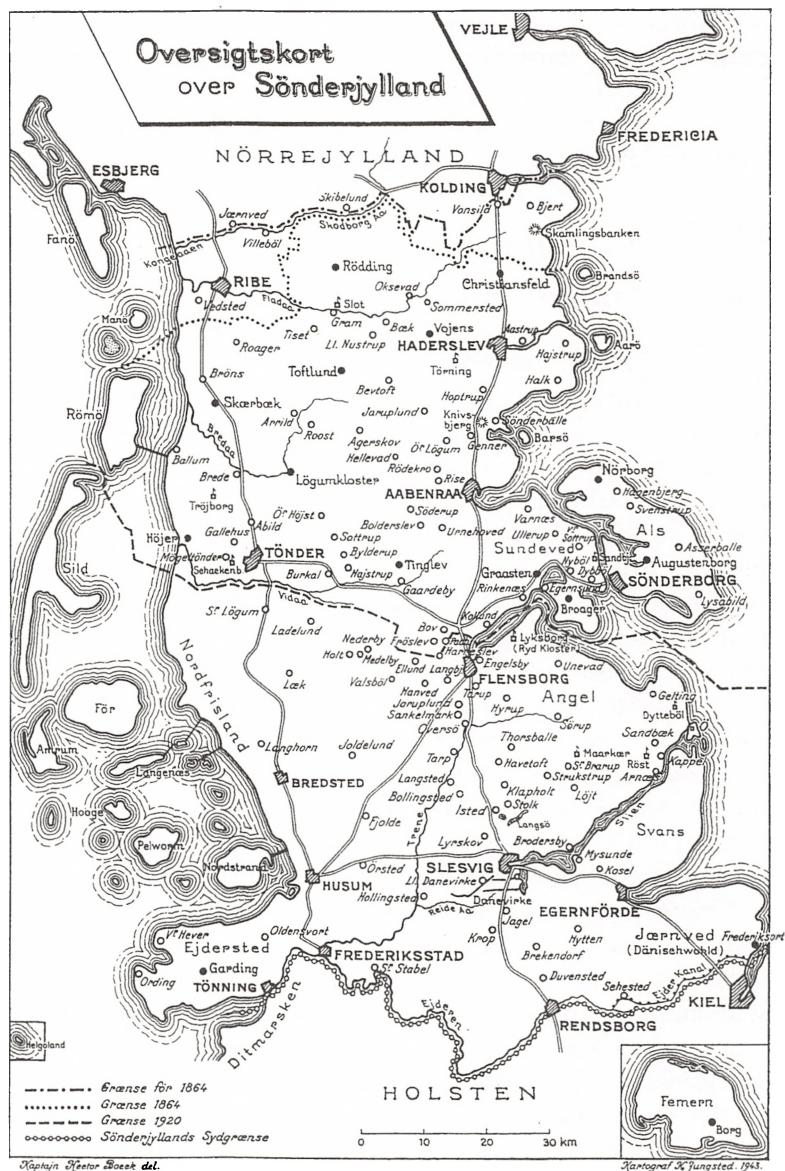
De ældste sønderjyske foreninger blev oprettet i 1880'erne som følge af de tyske myndigheders overgreb imod det dansksindede flertal i Sønderjylland. Efter Genforeningen i 1920 blev Grænseforeningen oprettet som hovedforening for alle de lokale sønderjyske foreninger. Både Grænseforeningen og lokalforeningerne vendte i mellemkrigstiden blikket mod Sydslesvig, men da tyskerne i 1930'erne, især efter nazisternes magtovertagelse i 1933, truede med at flytte grænsen nordpå, kom forholdene i det nuværende Sønderjylland atter i fokus. Med tyskerens nederlag i 2. verdenskrig skete der påny en forskydning i nationalitetsforholdene i grænselandet. Medens der før krigen havde været et betydeligt tysksindet mindretal i en række sogne nord for grænsen og i nogle enkelte sogne endog flertal, så formindskedes det tyske mindretal væsentligt efter 1945, og hvad der i høj grad var af betydning, så erklærede mindretallet sig loyalt over for den danske stat. Syd for grænsen opstod der allerede fra slutningen af krigen en hjemstavnsbevægelse, som greb store dele af den sydslesvigske befolkning. Dette skabte en helt ny situation både for de danske myndigheder og for den danske befolkning og ikke mindst de sønderjyske foreninger. Ved de første valg i Sydslesvig eksploderede de danske stemmetal. Ved kommunevalgene i 1929 og 1933 havde lidt over 4.500 stemt på de danske kandidater, men ved amtsrådsvalget i efteråret 1946 kom stemmetallet op på 80.000, og det steg yderligere ved landdagsvalget i april 1947 til 99.500. Dette betød, at et lille flertal af den hjemmehørende befolkning i hele Slesvig stemte på de danske kandidater. I Flensborg var det i 1946 endog 66%, og overborgmesteren var dansk indtil 1951.

Spørgsmålet var, hvordan denne pludselige ændring i den nationalpolitiske orientering skulle tolkes. Den danske befrielsesregering spillede ud allerede den 9. maj 1945 med en erklæring om, at grænsen ligger fast. Men snart blev regering og partier stillet over for de nye realiteter syd for grænsen. Store kredse i

den danske befolkning krævede handling i Sydslesvigspørgsmålet, og i februar 1946 blev der afleveret en adresse til regering og rigsdag med næsten en halv million underskrifter, der krævede Sydslesvig frigjort fra tysk overhøjhed. Et af de store problemer var flygtningene fra Østeuropa og specielt Østpreussen, som der i 1945 og 1946 kom 1 million af til Slesvig-Holsten, hvoraf ca. 300.000 i Sydslesvig, hvilket i høj grad ville påvirke balancen mellem nationaliteterne i Sydslesvig. I oktobernoten 1946 fremsatte den danske regering ønsket om, at flygtningene skulle fjernes fra Sydslesvig, men man stillede ikke noget krav om ændring i Sydslesvigs statsretlige tilhørsforhold. Dette skuffede mange kredse både syd og nord for grænsen. Selv om statsminister Knud Kristensen personlig gav udtryk for mere vidtgående ønsker og også måtte gå af som statsminister af samme grund i oktober 1947, fastholdt den danske regering den moderate holdning i grænsespørgsmålet, at man måtte se tiden an. En afstemning kunne først komme på tale »ad åre«, når stemmetallene havde vist sig at være stabile. Derimod var de danske myndigheder positive over for materiel og kulturel støtte til de danske sydslesvigere.

Sydslesvigspørgsmålet fortsatte med at være på den danske politiske dagsorden i mange år, men efterhånden udviklede det sig til en kamp om at opnå ligestilling for det danske mindretal med hensyn til politiske, økonomiske og kulturelle rettigheder. I de første år var der problemer både med retten til at oprette nye skoler og børnehaver og med sindelagskontrol af de forældre, der ønskede at benytte institutionerne. Og med hensyn til mindretallets politiske rettigheder var der først problemer med at få lov til at danne et politisk parti, og senere i 1954 hindrede den slesvig-holstenske valglov på grund af valggeometri og spærreklausul, at SSV (Sydslesvigsk Vælgerforening) blev repræsenteret i landdagen i Kiel, selv om man havde opnået over 42.000 stemmer. To vigtige milesten i normaliseringen af forholdet i grænselandet er Kielererklæringen fra september 1949 og Bonn-København-erklæringerne fra marts 1955. I den førstnævnte tilkendegav den slesvig-holstenske landsregering, at ingen måtte diskrimineres på grund af deres tilknytning til mindretallet, hvorved sindelagsprincippet blev knæsat. Tilhørsforholdet til mindretallet måtte ikke bestrides eller efterprøves af myndighederne. Med Bonn-København-erklæringerne, hvor den danske regering benyttede en gunstig forhandlingssituation i forbindelse med Vesttysklands optagelse i NATO, blev mindretallets rettigheder syd og nord for grænsen fastslået, og spærregrænsen på de 5% til landdagen i Kiel blev ophævet for det danske mindretals parti.

Kaptajn Hector Boecks oversigtskort over Sønderjylland fra 1943. Både grænserne før 1864, i perioden 1864-1920 og efter 1920 er anført på kortet (gengivet efter Inge Adriansen: *Fædrelandet, Folkeminderne og modersmålet*. Sønderborg 1990).

Bonn-København-erklæringerne blev udgangspunktet for, at modsætningerne i grænselandet og ikke mindst i Sydslesvig kunne afløses af et samarbejdsforhold de to nationaliteter i mellem. Dette betød ikke, at alle problemer var løst, langtfra. I mange år har det danske mindretal kæmpet for at opnå ligestilling med hensyn til tilskud til skoler, børnehaver, skolebørnenes kørsel m.v., og fuld ligestilling er endnu ikke opnået på alle områder. Selv om forholdet mellem flertal og mindretal i Sydslesvig og i grænselandet i det hele taget er blevet så godt, at det

ofte bliver fremhævet som et ideal for andre europæiske mindretal, skal der stadig ikke meget til, før debatten om grænselandsforholdene blusser op påny, hvilket vi senest så i 1996-97 med den heftige debat om det grænseoverskridende samarbejde i den såkaldte »Euroregion Sønderjylland/Slesvig«.

Køgeforeningen efter 1943

Forholdene i grænselandet spiller en meget stor rolle for Grænseforeningens virksomhed. Ligesom det var tilfældet i midten af 1930'erne, fik den forøgede turbulens ved grænsen efter 2. verdenskrig aktiviteten til at stige i de sønderjyske foreninger. Dette er ikke så overraskende. Truslen imod grænsen fik øjnene op hos mange i det øvrige Danmark for, at det sønderjyske spørgsmål ikke var afsluttet i 1920, men at der var behov for, at den danske befolkning stadig interesserede sig for grænselandets forhold. Efter 1945 blev Sydslesvigsspørgsmålet genstand for stor interesse i Danmark, hvilket førte til en hidtil uhørt tilslutning til de sønderjyske foreninger. Omkring 1920 fik striden om grænsen store følger for de sønderjyske foreninger, fordi mange mente, at de havde taget parti for Flensborgretningen, som havde ønsket en sydligere grænsedragning. Noget lignende kunne nemt være sket igen efter 1945, da der var mange holdninger til Sydslesvigsspørgsmålet og en eventuel grænselytning, men det skete ikke. Dette skyldtes først og fremmest Grænseforeningens formand, Holger Andersen, som fastholdt, at Grænseforeningens holdning i spørgsmålet om Sydslesvig måtte afstemmes med den holdning, som de politiske partier indtog. Man undlod derfor at kræve en afstemning om en grænseflytning, men nøjedes med at kræve en administrativ adskillelse mellem Slesvig og Holsten og en løsning af flygtningespørgsmålet. Grænseforeningens store betydning i årene efter krigen var at støtte Sydslesvig med fødevarerhjælp og kæmpe for, at der blev mulighed for at oprette flest mulige nye danske skoler. Desuden fik Grænseforeningen via sine mange lokalforeninger stor betydning for den folkelige opbakning i Danmark for Sydslesvigsspørgsmålet. De gamle sønderjyske foreninger fik nyt liv, og mange nye kom til. De beholdt alle deres gamle navn, selv om de rettelig burde have skiftet navn til »sydslesvigske« foreninger.

Mere end 2000 medlemmer

Blandt de gamle foreninger var »Sønderjysk Forening for Køge og Omegn«. Den var som nævnt ovenfor blevet oprettet i 1889

Elisabeth Nielsen sammen med sin mand, købmand i Lellinge, Terkel Nielsen. Fru købmand Nielsen gjorde en stor indsats for at skaffe flere medlemmer til Sønderjysk Forening. (Køge Byhistoriske Arkiv).

som en af landets allerførste. Efter Genforeningen steg medlemstallet, for derefter igen at falde. Efter nazisternes magt-
vertagelse i 1933 strømmede medlemmerne påny til. Skønt der i de første år af besættelsestiden blev sat visse restriktioner for mødeaktiviteten, blev medlemstallet på godt 600 fastholdt. Men så begyndte det at stige eksplosivt. Allerede i 1944 nåede man op på 800 medlemmer, bl.a. takket være »fru købmand Nielsen« i Lellinge, der personligt skaffede 40-50 nye navne. På bestyrelsesmødet i marts 1945 besluttede Køgeforeningen at benytte Grænseforeningens hvervebrochure: »Den, der ikke vil dige, maa vige«. I 1946 nåede medlemstallet op på 1509. Men maksimum var endnu ikke nået. Efter et mindre fald i 1948 nåede tallet i 1949 og 1950 op over to tusinde (henholdsvis 2159 og 2070), hvilket må siges at være særdeles store tal. I 1950 var der i Køge og forstæder i alt 10.602 indbyggere, så det var en bety-

delig procentdel af den voksne befolkning, der var medlem af sønderjysk forening, selv om der var nogle af medlemmerne, der boede i omegnssognene.

Naturligvis kunne disse meget høje medlemstal ikke fastholdes, da afspændingen i grænselandet efterhånden indtrådte. I året for Bonn-København-erklæringerne (1955) var der stadig 1203 medlemmer i SF for Køge og Omegn. Ved generalforsamlingen i marts 1955 kunne formanden meddele, at foreningen stadig var en af de største uden for København. Efter at medlemstallet i årene 1958-63 havde været under 1000, steg det overraskende igen temmelig markant. I 1964 blev tallet opgivet til 1378 og i 1965 til 2558, hvilket vil sige langt højere end i de sønderjyske foreningers storhedsperiode i slutningen af 1940'erne. Foreningen var nu provinsens største. Det ekstremt høje tal blev fastholdt endnu i 1967, men derefter blev medlemstallet halveret i løbet af det følgende år. I 1970 var tallet dog stadig 1270. Køgeforeningen fastholdt i højere grad medlemmerne på et tidspunkt, hvor mange andre foreninger måtte se deres medlemmer forsvinde. Dette bidrog, som vi senere skal se, til, at foreningen var tilbageholdende med at gå ind i samarbejdet med de øvrige foreninger i amtet.

Medlemstallene i de sønderjyske foreninger bygger på lokalforeningernes egne årlige indberetninger til hovedforeningen. Tallene er behæftet med nogen usikkerhed, især når der sker store forandringer fra år til år. Større stigninger kunne skyldes en storstilet hvervekampagne iværksat af hovedforeningens rejsesekretærer, som på Sjælland i perioden 1943-70 var Alfred Nielsen, H. Kofoed Nielsen og Frederik Rudbeck. I nogle tilfælde var fremgangsmåden temmelig »påtrængende«. Problemet ved at benytte massive kampagner var de nye medlemmers stabilitet. Ville de også betale kontingentet det følgende år, eller måtte de atter slettes af medlemslisten? Det sidste var ofte resultatet, når folk kun havde betalt for at slippe af med rejsesekretæren. Kontingentets højde var ingenlunde afskrækkende. I 1946 besluttede Køgeforeningen ganske vist at forhøje det årlige kontingent på 1 kr., som havde været uændret i mere end 30 år, så det blev 2 kr. for enkeltpersoner og 3 kr. for ægtepar. Da kontingentopkrævningen foregik ved, at et bestyrelsesmedlem mødte personlig op hos alle medlemmerne, blev dette en meget stor arbejdsbyrde, da medlemstallet steg til over 2000, men samtidig bidrog fremgangsmåden i høj grad til, at folk betalte. I 1966 gik man over til at opkræve kontingentet for 2 år ad gangen. I 1967 lod man kontingentet stige for første gang i mange år.

Viceskoleinspektøren og politimesteren

I 1943 blev viceskoleinspektør H.C. Jacobsen, Tøxens Skole, formand for Sønderjysk Forening, da den hidtidige formand, sognepræst Ejnar Jørgensen, Valløby, måtte trække sig tilbage på grund af sygdom. Jacobsen blev en betydningsfuld skikkelse i foreningen i mange år. Han var formand helt indtil sin død i januar 1960, dog afbrudt af en sygdomsperiode 1951-53, hvor bankbogholder G. Bune Andersen midlertidigt overtog formandsposten. H.C. Jacobsens interesse for grænselandet skyldtes hans sønderjyske baggrund. Han var født i Gråsten og havde måttet deltage som tysk soldat i 1. verdenskrig. Før han i 1930 blev lærer i Køge, havde han været lærer i Bovrup (mellem Aabenraa og Sønderborg) i ti år. Han var hovedarrangør af foreningens møder, som han ledte med stort engagement. I sin nekrolog over formanden fremhævede politimester Vagn Bro, at H.C. Jacobsen gik op i det sønderjyske arbejde med liv og sjæl, og at dette bl.a. kom til udtryk ved hans organisering af indsamlingen i forbindelse med Dybbøldagen og salget af lodsedler til det sønderjyske landslotteri. Desuden var han omkring juletid på farten både i og uden for byen for at få solgt sydslesvigske julemærker og julehæfter, hvilket betød, at der i Køgeområdet blev solgt mere end de fleste andre steder i landet.

I 1944 blev antallet af bestyrelsesmedlemmer øget til 12, da medlemstallet steg. Året efter vedtog generalforsamlingen, at en tredjedel af bestyrelsen hvert år skulle på valg. Den udvidede bestyrelse kom i 1944 udover formanden til at bestå af følgende: stadsdyrlæge P.E. Glahn (næstformand), dommerfuldmægtig Axel Langkjær (kasserer), apoteker Ernst Aabling-Thomsen (sekretær), overretssagfører Carl Olsen, kriminalassistent Sørensen, grosserer Rudolf Thomsen, politimester Vagn Bro, as-surandør P. Nielsen, alle fra Køge. Omegnen var repræsenteret i bestyrelsen af førstelærer Lund Sørensen, Ll. Skensved, sognefoged Mads Petersen, Bjæverskov, stiftsfuldmægtig Holm, Vallø, samt fru købmand Elisabeth Nielsen, Lellinge. Den sidstnævnte var et af de første kvindelige bestyrelsesmedlemmer overhovedet i foreningen. Hun havde som nævnt skaffet en masse nye medlemmer til foreningen, utvivlsomt ved at agitere blandt kunderne i købmandsforretningen. I de følgende år skete der kun få udskiftninger i bestyrelsen. Ved sekretæren E. Aabling-Thomsens død i 1945 indtrådte læge Gunner Thyssen i stedet, og da dommerfuldmægtig Langkjær senere samme år flyttede fra byen, overtog salgsinspektør Carl Pedersen kasseposterposten.

Ved siden af formanden, H.C. Jacobsen, spillede den karis-

H.C. Jacobsen (1899-1960), født i Gråsten. Lærer ved Køge kommunale skolevæsen i 30 år. Fra 1943 var han viceskoleinspektør ved Taxens Skole. Han var i mange år en særdeles aktiv formand for Sønderjysk Forening for Køge og Omegn. (Køge Byhistoriske Arkiv).

matiske politimester og folketingsmand Vagn Bro en central rolle for aktiviteterne i Køgeforeningen. Vagn Bro havde allerede, medens han var politimester i Præstø, interesseret sig for den sønderjyske sag og var blevet formand for Sønderjysk Forening for Præstø og Stevn. I Køge blev han som nævnt medlem af bestyrelsen fra 1944, men han fik større betydning end de fleste menige bestyrelsesmedlemmer. Han havde ordet i sin magt og optrådte ved næsten alle møder enten som taler eller med længere debatindlæg. Og det var i mange tilfælde ham, der fik folk sat i gang med at arbejde for foreningen. Hans arbejde for den sønderjyske sag indskrænkede sig ikke til det snævre lokalområde, han talte om grænsespørgsmålet ved møder over hele landet, og han fik en central plads i Grænseforeningens hovedbestyrelse, hvor han var medlem fra 1941 og til sin død i 1966, i de sidste tolv år som næstformand. Han gjorde her bl.a. en stor indsats som arrangør af det store sønderjyske lotteri og i Grænseforeningens legatudvalg.

Da viceskoleinspektør H.C. Jacobsen døde pludseligt i januar 1960, overtog lærer Tage Have i Haarlev formandsposten. I 1963 blev han afløst af tidligere stadsskoleinspektør P.A. Klein, hvis interesse for det sønderjyske spørgsmål stammede fra en

tiårig overlærergerning i Rødning. I 1947 kom han til Køge som stadsskoleinspektør, i hvilken stilling han virkede indtil 1961. På generalforsamlingen i 1965 meddelte Klein, at han ikke ønskede at fortsætte, utvivlsomt fordi en stor del af hans tid var optaget af engagement i opbygningen af Køge Byhistoriske Arkiv. I hans sted valgtes journalist ved Dagbladet i Køge Otto Nørager Bay til formand. Den nye formands kendskab til sønderjyske forhold stammede fra et ophold i Tønder som journalist ved »Sønderjyden«. Imidlertid blev han i 1967 forflyttet til Næstved, hvorefter formandsposten i Køgeforeningen blev overtaget af tandlæge Thormod Nielsen, som allerede i 1945 var blevet suppleant til bestyrelsen. Kassererposten var i en meget lang årrække (1958-75) besat med bankfuldmægtig Vagn Toftgaard Olsen. Ifølge hans eget udsagn var det Vagn Bro, som opfordrede ham til at tage kassererposten. Udover formand og kasserer bestod bestyrelsen efter generalforsamlingen i 1967 af følgende medlemmer: stadsdyrlæge P.E. Glahn, journalist Eva Pedersen, begge Køge, gårdejer Eilif Henriksen, Valløby, og bestyrerinde E. Dixen, Lellinge. Desuden nyvalgte Kirsten Schmidt, laborant Arne Petersen og adjunkt Susanne Holten, alle fra Køge, samt assistent Ahlehoff Hansen, Vallø. Der var nu for første gang tre kvinder i bestyrelsen.

»Det er ikke nok at sende Flæsk og Smør til Sydslesvig«

Den store folkelige interesse for Sydslesvigsspørgsmålet i sidste halvdel af 1940'erne og i begyndelsen af 1950'erne betød en stor interesse for møderne i de sønderjyske foreninger. Således også i Køge, hvor foreningen holdt flere møder årligt, og hvor dagspressen bragte lange reportager af både foredrag og den efterfølgende debat.

Den 15. juni 1945 holdt Sønderjysk Forening for Køge og Omegn en genforeningsfest med tidligere rektor ved Aabenraa Statsskole I. Mogensen som hovedtaler. Foredraget handlede om forholdene i Sønderjylland siden Genforeningen, hvor danskheden havde vist sin kraft. Men selv om det tyske mindretal havde optrådt illoyalt under besættelsen, måtte Danmark ifølge foredragsholderen vise sin frisindede politik og ikke give efter for øjeblikkets hævnfølelse og f.eks. udvise det tysksindede mindretal. Sydslesvig blev ikke helt glemt på mødet, hvilket politimester Vagn Bro sørgede for ved det efterfølgende kaffebord.

Ved de næste møder kom Sydslesvig mere i fokus. I forbin-

delse med generalforsamlingen i september 1945 talte pastor K.E. Jordt Jørgensen, domkirken i Roskilde, som tidligere havde været dansk præst i Flensborg, om den store tilstrømning til danskheden i Sydslesvig. Han mente ikke, at denne tilslutning var konjunkturbestemt. Det var i dansk interesse, at man tog den nye udvikling alvorligt. Det var ikke tilstrækkeligt blot at sende flæsk og smør derned, man måtte også kræve, at Sydslesvig blev befriet fra tysk overhøjhed. Hvis man nemlig svigtede vore landsmænd syd for grænsen i den nuværende situation, så ville Sydslesvig gå tabt, og grænsen ville på længere sigt blive truet på ny. Ved et møde i Køge to måneder senere fulgte kontorchef J.C. Mogensen, Landbrugsministeriet, op på kravet om handling fra de danske myndigheders side. Regeringen måtte gøre de allierede opmærksom på, at Sydslesvig var dansk politisk interesseområde, og den måtte kræve, at flygtningespørgsmålet skulle løses på en sådan måde, at Sydslesvig ikke blev et nyt Østprøjsen. Et godt udtryk for, at det nu drejede sig om Sydslesvig på møderne i Sønderjysk Forening, var, at sangrepertoiret med de gamle sønderjyske nationale sange blev udvidet med sangen: »Fra Ejderstat til Flensborg«.

Blandt foredragsholderne fra de følgende år skal kun fremhæves et par af de mere markante. Den kendte seminarielærer Claus Eskildsen fra Tønder havde allerede holdt foredrag ved to lejligheder i slutningen af 1930'erne, men i februar 1946 vendte han tilbage. Ved velbesøgte møder i Bjæverskov den 5/2-1946 og dagen efter i Køge talte Eskildsen om Sydslesvigs fremtidige stilling. Der var flere muligheder. Den ene løsning var at tage hensyn til, at Sydslesvig historisk og etnografisk set var dansk, og at landsdelen hurtigst muligt måtte tages tilbage. Den anden løsning var at lade fornuften råde og lade grænsen ligge fast. Eskildsen ville gerne have Sydslesvig tilbage, men det skulle først ske efter en bred og ægte befolkningstilkendegivelse. Han var stadig lidt usikker over for, hvad sydslesvigerne egentlig ville, men han gjorde opmærksom på, at der var ved at ske en virkelig national opvågning dernede, og han opfordrede den danske befolkning til klart at vise, at der stod en dør åben for sydslesvigerne.

I november 1946 holdt Grænseforeningens formand Holger Andersen et foredrag i Køge for en fyldt sal på Hotel Hafnia, hvori han gennemgik Sydslesvigs historie. Han troede ikke på, at de hundredtusinde kun tænkte på de materielle forhold. Det afgørende for deres valg mellem dansk og tysk var snarere det politiske. Holger Andersen var overbevist om, at den slesvigske særfølelse, som hidtil havde vendt sig mod syd, nu ville vende sig mod Danmark og Norden i stedet for. Spørgsmålet var, om

Politimesteren i Køge, Vagn Bro, var i mange år et initiativrigt medlem af Sønderjysk Forening for Køge og Omegn, og han sad i en lang periode i Grænseforeningens hovedbestyrelse. Her studerer han en plakat med Dybbøl Mølle. (Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg).

Danmark turde tage risikoen, for der ville altid blive et antal tyskorienterede elementer tilbage i Sydslesvig. Også for Holger Andersen var flygtningeproblemet afgørende, for hvis flygtningene ikke blev fjernet, så ville Sydslesvigspørgsmålet blive løst på en for Danmark »overordentlig skæbnsvanger Maade«.

Invitation af markante foredragsholdere var ikke Køgeforeningens eneste aktivitet i disse år. Indsamling af penge, fødevarer og beklædning til den betrængte befolkning syd for grænsen var også på dagsordenen. Den store offervillighed betød, at Køgeforeningen i november 1945 kunne indsende i alt 9.173 kr. til Sydslesvighjælpen, som hovedforeningen i et cirkulære i juni 1945 til enkeltforeningernes formænd indtrængende havde opfordret til at deltage i. Året efter påtog foreningen sig også at medvirke ved indsamlingen til fordel for de danske sydslesvigske børns skolebespisning. Denne indsamling blev gennemført blandt lærere og elever i de enkelte skoleklasser. Bl.a. blev

der i klasserne i Køge kommunale skole, Ølsemagle og Højelse skole indsamlet i alt 950,97 kr., hvilket svarede til omtrent 1 kr. pr. barn.

Også andre kredse end Sønderjysk Forening deltog i efterkrigstidens arbejde for den sydslesvigske sag. Bl.a. medvirkede Danske Kvinders sydslesvigske Forening, som havde en lokalforening i Køge (den eksisterede endnu i 1955 med fru købmand Johanne [Ødda] Petersen som formand), ved organiseringen af de mange indsamlinger. Mange af de mest aktive i denne forening var gift med bestyrelsesmedlemmer i Sønderjysk Forening. Delvis selvstændigt, men i nær tilknytning til Sønderjysk Forening, oprettede en række borgere i Køge en fadderskabsforening, som støttede oprettelsen en dansk skole i Hatlund syd for Flensborg og opretholdt forbindelsen med den sydslesvigske forening i St. Kværn. Allerede før krigen havde der i Køge eksisteret et fadderskabssamarbejde med Hjordkær nord for grænsen, men nu blev resurserne i stedet sat ind til fordel for Hatlund. En række borgere tegnede et fadderskab, og der bevarede gennem årene en kontakt. Køgensere besøgte flere gange Hatlund og Store Kværn, bl.a. deltog fire repræsentanter i Hatlund skoles indvielse i 1949, og elever og forældre fra Hatlund besøgte flere gange Køge under ledelse af lærer Erling Holst.

Arbejdet i Sydslesvig nød også på andre måder fremme i Køge. Her skal kun nævnes et par eksempler, der viser interessen både fra kommunens side, og i nogen grad også fra erhvervslivet. Ud over den støtte, kommunen gav ved at tillade, at skolebørnene medvirkede ved indsamlinger, bevilgede byrådet f.eks. i 1950 et beløb til opførelse af en dansk skole i Ny Bjernt (kun kommunisterne stemte imod). Køge kommune indrykkede desuden i en længere årrække en støtteannonce i Grænseforeningens Blad, »Grænsen«, hvilket for øvrigt også Køge Andels Svineslagteri gjorde. I forbindelse med Dybbøldagen i 1947 støttede biografdirektør L. Engelstoft indsamlingen ved hver aften i en uge at spille en forfilm med en propaganda for Sydslesvigsagen. Også Køge Biblioteks leder støttede sagen ved at opfordre folk til via biblioteket at sende danske bøger til Sydslesvig.

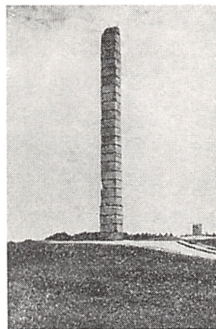
Mødeaktiviteterne i de næste 20 år skal ikke omtales nøjere, blandt andet fordi der ikke er bevaret nogen forhandlingsprotokol (de årlige generalforsamlinger m.v. kan dog følges ved hjælp af aviserne). Men det fremgår, at interessen for at deltage i møderne blev mindre, efterhånden som mulighederne for en grænserevision fortonede sig. Endnu i 1949 kunne tidligere statsminister Knud Kristensen trække mange folk til et foredrag i Køge, og noget tilsvarende var tilfældet, da Ole Bjørn Kraft i

Fru Johanne »Ødda« Petersen, gift med købmand C.F. Petersen, var i 1955 formand for Danske Kvinders sydslesvigske Forening i Køge. Foto fra en familiefest i 1959. (Privateje).

marts 1950 talte i Sønderjysk Forening i Køge om Europarådet og det sydslesvigske spørgsmål. Senere blev det vanskeligere at få mange til at møde frem ved møderne, og en række år indskrænktes aktiviteten til en generalforsamling, som i nogle tilfælde dog blev kombineret med et foredrag. F.eks. talte folketingsmand Frederik Heick i 1955 om de sydslesvigske forhold, som netop stod over for en større ændring i forbindelse med tilblivelsen af København-Bonn-erklæringerne, der betød en afspænding i hele grænselandet. I 1964 arrangerede Sønderjysk Forening sammen med Køge Marineforening og Køge Mandskor et møde i forbindelse med mindedagen for søslaget ved Helgoland den 9. maj 1864.

Nr. 2715

Actiebrev.

Da ~~Herr~~ Sønderjydske Forening for Køge og Omegn, Køge har indbetalt 16 Kr. til Skamlingsbanke-Selskabs Kasse, der er i underordnet Bestyrelses Værg, og af Generalforsamlingen i Overensstemmelse med Vedtægterne er anlagt som Actionær i Højskamlings, saa erklære vi ham herved som retsmæssig Medejjer i Højskamlings til Ministeriets Bevilling af 4. April 1855, Amtshusets Skrivelse af 10. Maj og Contract af 20. Juli s. A.

Dette Actiebrev kan ifølge Statuternes Paragraf 5 ikke sælges eller transporteres til nogen Anden uden Generalforsamlingens Samtykke. Heller ikke kan den retsmæssige Ejer heraf gjøre nogen special Ret for sin Del særskilt gjældende, men maa meget mere underordne sig Actieselskabets Højskamlings i Overensstemmelse med de under 26. April 1854 allerhøjest confirmerede Statuter, eller senere paa lovlig Maade faldene Beslutninger.

Pavillonen paa Højskamlings, den 11. Juni 1944

Bestyrelsen for Højskamlings.

Ole Jørgen Nielsen
Carl Hansen
Carl Hansen *P. Nilsen* *Rasmus Jensen*

Lombard og Rørdyld

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn gav støtte til forskellige nationale formål. I 1944 erhvervede foreningen fire aktiebreve i Skamlingsbanke-Selskabet. Brevene findes bevaret i foreningens arkiv i Køge Byhistoriske Arkiv.

Trods den formindskede mødeaktivitet fastholdt foreningen som nævnt sit medlemstal forbavsende godt. Medvirkende her til var, at foreningen også havde en anden virksomhed, som gjorde den kendt i lokalområdet. Det var det traditionelle salg

af Dybbølmærker og supplerende indsamling via lister på Dybbøldagene og lodseddelsalg til det sønderjyske lotteri. Disse indsamlinger var organiseret, så det aktiverede alle bestyrelsesmedlemmer. Til Dybbøldagsindsamlingerne medvirkede de fleste skolers elever (og dermed også deres forældre). Først i 1971 kom foreningen i stærkt bekneb for sælgere, da eleverne ved gymnasiet og folkeskolerne i Køge kommune ikke længere måtte medvirke ved mærkesalg. Lodsedlerne blev i vid udstrækning solgt gennem pengeinstitutter, kiosker og tobaksforretninger, men også ved direkte salg. Især H.C. Jacobsen, Vagn Bro og senere Vagn Toftgaard Olsen gjorde en stor indsats for at organisere dette arbejde. I mange år opnåede Køgeforeningen flotte salgstal for både mærker og lodsedler og kunne hvert år indsende betydelige summer til Grænseforeningens arbejde i Sydslesvig. I 1957 indbragte Dybbøldagen i Køge og omegn således i alt 6.556 kr., og lodsedlerne 9.478 kr. Ti år senere var tallene mindre, men dog stadig flotte i sammenligning med andre foreninger: henholdsvis 3.548 kr. og 4.108 kr.

Da Herfølge havde sin egen sønderjyske forening

Køgeforeningen havde allerede fra starten en række medlemmer i de omliggende sogne, og dette kom også til udtryk i bestyrelsen. Herfølge sogn var således i 1920'erne og i begyndelsen af 1930'erne repræsenteret af gårdejer og sognerådsformand P. Andersen, Aashøj, og af pastor J.S. Dalsager. Da interessen steg for det sønderjyske arbejde efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933, tog en kreds under ledelse af gårdejer A. Andersen, Bakkegård, i december 1933 initiativ til, at der blev påbegyndt et selvstændigt foreningsarbejde i Herfølge sogn. Allerede før foreningens egentlige oprettelse ved en stiftende generalforsamling den 25/2-1935, var der blevet opkrævet kontingent, og 183 personer havde tilmeldt sig.

Sønderjysk Forening for Herfølge Sogn havde i sin 37-årige eksistens samme formand, nemlig frøhandler Niels Hansen. Han var foreningens altdominerende skikkelse. Han var dirigent ved alle foreningens generalforsamlinger, som altid blev afholdt på Hotel Påskebjerg, og det var ham, der repræsenterede foreningen udadtil ved sendemandsmøder i Grænseforeningen og ved mange besøg i Sydslesvig. Udover at han var ejer af sognets store frøhandelsvirksomhed, havde han mange repræsentative hverv. Han var i længere perioder medlem af sogneråd og amtsråd, og han var bestyrelsesmedlem i den lokale venstre-

vælgerforening og bladfond, ligesom han havde hverv inden for frøavl og husflidssagen. Interessen for grænselandet havde han arvet fra faderen, og den kom også til udtryk ved hans medlemskab af Sydslesvigsk udvalgs bestyrelse for Præstø amt og hans næstformandspost i samme udvalgs Ejderindsamling.

Blandt bestyrelsesmedlemmerne i øvrigt bør fremhæves den mangeårige kasserer H. Kaas Ravn. Han var blandt initiativtagerne til foreningens oprettelse, og han fungerede som kasserer fra 1935, til han i 1968 ønskede at træde ud af bestyrelsen. Han havde som kommunekasserer gode forudsætninger for at tage sig af regnskabet. Han blev på kassererposten afløst af gårdejer Jørgen Gurre, Tesebølle, der havde været medlem af bestyrelsen i foreningens første år, 1935-36, men som derefter holdt en pause, indtil han i 1955 atter lod sig indvælge. I forbindelse med vedtægtsændringerne i 1950 fik foreningen et forretningsudvalg, som udover formand og kasserer bestod af en næstformand. På denne post fungerede vognmand Johannes Jørgensen indtil sin død 1962, og derefter forstander Johannes Thorsen, Scheels Hospital. Ved udpegelsen af de øvrige bestyrelsesmedlemmer sørgede man for, at disse blev jævnt fordelt over hele sognet, således at de hver især kunne påtage sig at opkræve kontingent og sælge Dybbølmærker og lodsedler i deres distrikt.

I de første mange år holdt Sønderjysk Forening for Herfølge Sogn sig uden for hovedforeningen, og man rådede således selv over overskuddet. Hvert år besluttede generalforsamlingen at give et beløb i størrelsesordenen 25-50 kr. til hver af de fire større sønderjyske foreninger (Sprogforeningen, Sønderjysk Skoleforening, Det unge Grænseværn og Grænseforeningen). Både i 1943 og 1947 afviste man en henvendelse fra Grænseforeningen om tilslutning. Først med vedtagelsen af nye vedtægter på generalforsamlingen i 1950 blev foreningen underlagt hovedforeningen. Antallet af medlemmer var temmelig stabilt. Ifølge talopgivelserne i forhandlingsprotokollen, som er ført i hele foreningens levetid, og de tal, som blev indsendt årligt til hovedforeningen, varierede medlemstallet mellem knap 130 og godt 190 (lavest i 1956 og højest i 1968). Tilslutningen var stor i betragtning af, at foreningens område kun var et sogn. De grænsepolitiske konjunkturer, som påvirkede medlemstallet i de fleste sønderjyske foreninger, som nævnt også i Køgeforeningen, spillede en mindre rolle i Herfølge. Det lokale netværk var her i højere grad med til at fastholde folk i foreningen.

Den forholdsvis lille forening havde sjældent mulighed for at holde møder med dyre foredragsholdere fra grænselandet. På trods heraf tog foreningen specielt i to første årtier initiativ til en del mødevirksomhed. Enten klarede man sig med lokale

Frøhandler Niels Hansen (1895-1983) var formand for Sønderjysk Forening for Herfølge Sogn, så længe den eksisterede. Også på en række andre områder var han virksom i sognets liv. Foto fra 1950'erne. (Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder Sogne).

foredragsholdere (f.eks. provst N.P. Alsbo, Højerup, forstander H. Gammelgaard, Roskilde), eller man gik i samarbejde med andre foreninger og organisationer i sognet. F.eks. holdt Sønderjysk Forening i 1945 en grundlovsfest i anlægget ved hotel Påskebjerg i Herfølge sammen med alle de stedlige politiske og upolitiske foreninger. I 1947 blev successen gentaget sammen med Kirkeligt Samfund og sognets ungdomsforening og gymnastikforening. I 1949 holdt man efterårsmøde sammen med Kirkeligt Samfund, ligesom grundlovs møderne fortsatte de følgende år. Ved mødet i 1952 havde man seminarieforsøger Morten Bredsdorff, Vordingborg, og forstander Dallerup-Pedersen, Stevns Højskole, som talere. I 1954 blev grundlovs mødet ikke afholdt på grund af sammenfaldet med påskelørdag. I 1955 afholdt foreningerne i Herfølge i stedet en 4. maj-fest i anledning af tiårsdagen for befrielsen. Derefter ophørte de fælles grundlovs møder, og sønderjysk forening indskrænkede sig til at holde de årlige generalforsamlinger. Hertil kom dog, at en del af foreningens medlemmer deltog i Præstø Amts Grænseforenings møder. Amtsforeningen var en paraplyorganisation for de sønderjyske foreninger i amtet. I 1960 blev amtsmødet holdt i Herfølge i anledning af, at den lokale forening havde bestået i 25 år. Erhvervsvejleder Hagenau og politimester Vagn Bro holdt festtalerne.

Foreningerne i Præstø amt samarbejdede også om et hjælpearbejde for skolevæsenet i Rensborg-området, og i dette arbejde engagerede Herfølgeforeningen og især dens formand sig kraftigt. I 1948 indgik man i et fadderskab med byen Büdelsdorf. Dette betød, at der i de følgende mange år var nær forbindelse med Büdelsdorf, som gav sig udslag i flere besøg af sydslesvigere i Herfølge og Præstø amt. Det mest konkrete udslag af fadderskabsforbindelsen kom til udtryk gennem indsamlingen af store midler til opførelsen af Ejderskolen i Rensborg. I 1954 kunne formanden meddele, at der i Herfølge sogn var skaffet i alt 28.000 kr., hvilket var over halvdelen af det beløb, som hele fadderskabsområdet indsamlede. Et andet udtryk for interessen for den sydligste del af Sydslesvig var Herfølgeforeningens medlemskab af Sydslesvigsk Udvalg, hvortil man i en årrække betalte 100 kr. Ejderindsamlingen blev forestået af den markante professor L. Hansen Larsen, hvis virksomhed i flere tilfælde blev angrebet i dagspressen. På generalforsamlingen i Herfølgeforeningen i oktober 1954 forsvarede frøhandler Niels Hansen professorens tale ved Ejderskolens indvielse, som en række medlemmer fra Herfølge overværede, men som aviserne havde givet et fuldstændig fordrejet referat af.

Det var ikke kun skolearbejdet i Ejderlandet, som Herfølge sogn gav store bidrag til. I det hele taget gav beboerne og sognets erhvervsliv klækkelige beløb, når der samledes ind til det sønderjyske arbejde.

I 1949 begyndte foreningen at sælge Dybbølmærker og senere også lodsedler i det sønderjyske lotteri. Bestyrelsen gjorde her en stor indsats, og salget lå generelt flot i forhold til amtets øvrige sogne. I 1966 blev indsamlingen besværliggjort, da børnene i Herfølge skole ikke længere måtte medvirke ved mærkesalget, men endnu i 1967 blev der solgt 1000 Dybbølmærker. Hertil kom, at en række beboere gav supplerende bidrag via de såkaldte »Dybbølchecks«. Udover de gængse indsamlinger åbnede Herfølgeborgerne også villigt deres pengepung, når ekstraordinære formål gjorde det nødvendigt. I 1959-60 indsamledes således i Herfølge et større beløb til opførelse af et alderdomshjem i Büdelsdorf, og i 1969-70 i forbindelse med landsindsamlingen til et ungdomskollegium i Flensborg. Udover husindsamlingen blandt sognets beboere sendte Sønderjysk Forening for Herfølge 1500 kr. ud af kassebeholdningen på 2300 kr. til kollegiet.

Det var således ikke manglende interesse for den sønderjyske sag, der omkring 1970 fik Herfølgeforeningen til at overveje sammenlægning. Ved kommunalreformen indgik Herfølge sogn i Køge kommune og kom derved til at ligge i Roskilde

amt. Det hidtidige samarbejde med de øvrige sønderjyske foreninger i Præstø amt blev herved ophævet. Da samtidig Sønderjysk Forening for Køge og Omegn i forbindelse med kommunesammenlægningen mistede 200 af sine medlemmer til Sønderjysk Forening i Skovbo kommune, var både Herfølge- og Køgeforeningen interesseret i en sammenlægning. Efter at sagen havde været drøftet i et fællesudvalg blev sammenslutningen til en fælles sønderjysk forening for Køge kommune vedtaget på ekstraordinære generalforsamlinger i de to foreninger i april 1972.

Andre sønderjyske foreninger i Roskilde amt

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn var den ældste forening i det nuværende Roskilde amt, men foreningen for Roskilde og Omegn, der oprettedes i 1894, var kun 5 år yngre. Blandt foreningens første formænd kan nævnes overlærer Kristian Mikkelsen, adjunkt Rudolf Bay fra katedralskolen og distriktslæge H.C. Bondrop Hammer. I mellemkrigstiden var formændene kaptajn Porsdal, adjunkt Poul Mogensen og arkitekt H. Schmidt. Fra 1946 og frem til 1974 stod konsulent Jørgen Philipsen i spidsen for foreningen. I 1945 blev Roskildeforeningens medlemstal opgjort til godt 1600. I 1960 var tallet dalet til godt 1100, og i 1970 til 600. Antallet af medlemmer var således lidt mindre end i Køge. Sønderjysk Forening for Roskilde og Omegn havde venskabsforbindelse med Sydslesvigsk Forenings Distrikt Centrum, en forbindelse, som stadig i 2001 opretholdes af Roskilde Amts Grænseforening.

Også i Borup blev der meget tidligt oprettet en sønderjysk forening, sandsynligvis omkring år 1900. På generalforsamlingen i 1905 forsøgte den hidtidige formand, stationsforstander Grunnet at nedlægge sin post med den begrundelse, at han skulle forflyttes til Hedehusene, men han blev overtalt til at fortsætte på betingelse af, at skovrider F.W.F. Muus som næstformand ville tage sig af det lokale agitationsarbejde. Efter en kortvarig nedlæggelse af foreningen i to år blev den genoprettet i 1939 med fabrikant Fr. Nielsen som formand i de næste 17 år. Fra 1956 til 1974 var sognefoged Frede Bro Jørgensen formand.

Næsten samtidig med, at der kom nyt liv i Borupforeningen, blev der i november 1939 oprettet en ny sønderjysk forening for Karlslunde, Karlstrup, Solrød og Havdrup sogne. Den fik navnet »Sønderjysk Forening for Sognene ved Køge Bugt«. I næsten hele foreningens levetid stod skoleinspektør S.J. Kudahl i spidsen for den.

Distriktsgrænserne mellem foreningerne blev ændret flere gange, især da der efter anden verdenskrig blev dannet en række nye lokale foreninger. I november 1946 blev Havdrup sogn således flyttet fra SF Køge Bugt til den nyoprettede Sønderjysk Forening for Havdrup, Gadstrup, Snoldelev, Ørsted, Lille Skensved og Omegn. Senere i 1957 kom Syv sogn (Viby) også med. Lærer Viggo Heldorff, sognepræst Johs. Hansen og gård ejer Jørgen Müller var foreningens formænd i perioden 1946-74. Støttee arbejdet i Sydslesvig blev koncentreret om Brødrene Brovsts Børnehave i Egernførde. I tilknytning til foreningen var der i 1950'erne en særlig sydslesvigsk fadderskabsforening, som foretog selvstændige indsamlinger til fordel for skolen i Ny Bjernt.

I 1956-57 blev Roskildeforeningen delt, så der opstod hele fire nye foreninger. Den største af disse var Sønderjysk Forening for Roskilde Nord, som i 1960 nåede op på 700 medlemmer, men som i 1974 kun havde 160 medlemmer. Som foreningens formænd nævnes sognepræst G. Rørdam Bonnevie og dyrlæge Andreas Bak. De tre øvrige var ganske små: 1) Sønderjysk Forening for Reerslev, Vindinge, Tune og Vor Frue med gartner Poul Frederiksen som formand. Omkring 1970 måtte foreningen lukke på grund af manglende aktivitet. 2) Sønderjysk Forening for Voldborg Herred med gårdejer Hans Paul-

Indvielsen af Ny Bjernt skole nord for Slesvig den 8. september 1951. Blandt deltagerne var flere repræsentanter for fadderskabsforbindelsen i Køge. Ved grundstensnedleggelsen havde politimester Vagn Bro indmuret den første grundsten, som var en gammel munkesten fra Roskilde Domkirke. (Arkivet ved Dansk Centralbibliotek, Flensborg)

sen, Langtved, som formand og 3) Sønderjysk Forening for Lejre med omliggende sogne med mejeriejer Valdemar Hansen, Osted, og senere N.E. Dankert Jensen som formand.

Nogle af de nævnte foreningers virksomhed kan følges via protokoller og papirer i lokalhistoriske arkiver, men desværre synes en del foreningers arkiver forsvundet. Jfr. arkivoversigten nedenfor. Dette gælder f.eks. den store forening i Roskilde, hvis historie derfor i modsætning til Køgeforeningens vanskeligt kan skrives.

De lokale sønderjyske foreninger var organiseret i kredse. Ovenfor er det allerede nævnt, at Herfølge hørte under kredsforeningen for Præstø amt. Køgeforeningen hørte sammen med de andre foreninger i det nuværende Roskilde amt til kredsforeningen for Københavns amt. Kredsforeningen holdt som regel et årligt møde, som ofte foregik på Hotel Prinsen i Roskilde, hvor man bl.a. valgte et medlem til Grænseforeningens hovedbestyrelse. I mange år sad Roskildeområdet solidt på formandsposten i kredsforeningen for Københavns amt, da arkitekt Hans Schmidt, Roskilde, konsulent Jørgen Philipsen, ligeledes Roskilde, og skoleinspektør S.J. Kudahl, Karlslunde, efterfulgte hinanden. I 1971 fik Roskilde amt en selvstændig kredsforening med amtmænd M.J. Clausen som formand. Samtidig sikrede amtet sig en plads i hovedbestyrelsen. Kredsforeningen havde hidtil ikke haft nogen stor betydning, da det daglige arbejde blev udført i de lokale foreninger. Men snart skulle dette forhold ændre sig radikalt.

Roskilde Amts Grænseforening 1974-2001

Omkring 1970 var mange af de sønderjyske foreninger ligesom andet foreningsarbejde i krise. Medlemstallet raslede ned, og færre kom til arrangementer. Det var et stort problem i mange af de små sønderjyske foreninger at skaffe aktive folk til bestyrelser og til at foretage personlig medlemshvervning og indsamling. Hertil kom, at afvandringen fra landet og de voksende bydannelser i Roskilde amt betød et ringere lokalt personkendskab. Da problemet var landsdækkende (bl.a. var 55 lokalforeninger inaktive), opfordrede Grænseforeningens organisationsudvalg i sin beretning for 1969-70 dels til, at foreningerne fandt nye former for samarbejde, eventuelt sammenlægning med naboforeningerne, og dels til at overveje en edb-opkrævning af kontingentet.

I Roskilde amt gik de sønderjyske foreninger mest konsekvent til værks, idet man satte ideen om en sammenslutning af alle de eksisterende foreninger i amtet på dagsordenen. Sam-

Sognepræst Helge Pabus, Karlslunde Strandkirke, der var Roskilde Amts Grænseforenings første formand, har i mange år været en entusiastisk leder af foreningens ture til Sydslesvig. Som det ses på billedet, står Pabus også for underholdningen på turene. (Privateje).

men slutningen blev forberedt af amtmænd Clausen i Roskilde sammen med civildommer Kiesby Møller og den første formand for den sammensluttede forening, sognepræst Helge Pabus, Karlslunde. På to amtsbestyrelsesmøder i maj 1973 og november 1973 blev den nye foreningsdannelse forberedt, og der blev udpeget en overgangsbestyrelse bestående af den hidtidige amtsbestyrelse, suppleret med Nis Jørgensen fra Hastrup som kasserer, som skulle forhandle med de enkelte foreninger. Stiftende generalforsamling blev holdt i Gadstrup præstegård den 22/4-1974, hvor de nye vedtægter blev vedtaget. Fra starten til-

sluttede seks af lokalforeningerne sig den nye grænseforening og nedlagde deres respektive sønderjyske forening. Det drejede sig om Roskilde Nord, Roskilde, Voldborg Herred, Havdrup-Gadstrup m.v., Borup og Køge Bugt. Hertil kom de to »hvilen-de« foreninger: Lejre og Køge Fadderskabsforening. Kun Køgeforeningen ønskede ikke at være med, da man stadig havde 700 medlemmer (over for den nye amtsforenings i alt 1015), og da man stadig havde et godt greb om indsamlingerne. De ledende medlemmer af Køgeforeningens bestyrelse, der ønskede at føre en selvstændig forening videre, var bankfuldmægtig Vagn Toftgaard Olsen, redaktionssekretær Eva Pedersen og ekspeditionssekretær Niels Erik Jensen.

De nye vedtægter for amtsforeningen åbnede mulighed for, at selvstændige foreninger kunne optages som medlemmer, men Køgeforeningens overlevelse blev kun kort. Allerede pr. 1/4-1975 tilsluttede man sig Roskilde Amts Grænseforening, men selvstændighedsfølelsen manifesterede sig stadig i de første par år. Endnu et år efter sammenlægningen opretholdt Køgeforeningen sin kasse, og da denne blev ophævet i 1976, blev beholdningen sendt til hovedforeningen og ikke til amtsforeningen. I flere år fortsatte den gamle Køgebestyrelse med at sælge lodsedler i det sønderjyske lotteri, hvilket de havde succes med, da de solgte omtrent lige så mange som resten af amtet til sammen. Indtægterne fra lodseddelsalget i Køge gik ubeskåret i hovedforeningens kasse, hvorved amtsforeningen mistede den sædvanlige andel i lodseddelsalget.

Som det eneste amt i landet har Roskilde efter 1974 kun en grænseforening, men udviklingen i de øvrige amter er siden gået i samme retning med koncentreret på færre foreninger. Den lokale forankring er delvis videreført i den måde amtsforeningen sammensættes på. Ud over en formand, en næstformand og en kasserer, som vælges frit, er bestyrelsen sammensat af 1 repræsentant fra hver af amtets 14 kommuner. Alle bliver valgt på den årlige generalforsamling, som også udpeger en repræsentant til Grænseforeningens hovedbestyrelse (i reglen udpeges formanden). Amtsforeningen har i de forløbne 27 år haft tre formænd: sognepræst Helge Pahus, Karlslunde (indtil 1989), arkitekt Verner Nielsen, Roskilde (1989-91) og Tove Madsen, Solrød Strand siden 1991 (afløst 2002 af Arne Lysholm). Nis Jørgensen, Hastrup, har været kasserer i hele perioden.

Sammenslutningen af foreningerne betød en nedgang i medlemstallet, men som nævnt havde de lokale foreninger i begyndelsen af 1970'erne store problemer med at fastholde interessen, og mange af foreningerne havde ingen aktivitet. Takket

være de større resurser i amtsforeningen har det i de forløbne 27 år vist sig muligt at opretholde en fast årlig mødeaktivitet af mindst to møder med udefra kommende foredragsholdere, ofte fra Sydslesvig. Møderne har som regel haft en tilslutning på mindst 40-60 deltagere. Møderne holdes som regel på skift i amtets nordlige og sydlige del. Der er en stigende tendens til, at der er størst tilslutning til møderne, når disse holdes i eller i nærheden af Roskilde. Foredragene er ofte suppleret med underholdning af lokale kor, og den gamle skik med højskolesangbogen og kaffebordet er fastholdt. Foreningen har også haft stor tilslutning til Sydslesvigturene, der næsten hvert år har været gennemført i forbindelse med de sydslesvigske årsmøder. Disse ture ledes med stor entusiasme af Helge Pahun. Som regel er der på disse ture blevet mulighed for at besøge Distrikt Centrum i Slesvig og dermed fastholde den venskabsforbindelse, som har eksisteret i mange år, og som også resulterer i genbesøget i Roskilde amt (senest i april 2001). I de seneste år har foreningen også forsøgt sig med byvandring i København, Køge, Roskilde og senest i Malmø.

Roskilde Amts Grænseforening har også siden midten af 1990'erne deltaget i regionssamarbejdet med naboforeningerne. På disse møder, som gerne varer det meste af en lørdag, er det muligt at invitere kendte foredragsholdere og sætte grænsepolitiske problemer under debat. I efteråret 2000 lykkedes det Roskilde Amts Grænseforening sammen med Grænseforeningen i Kreds 2 (dele af Københavns amt) at skabe furore i Sydslesvig. Overskriften for regionsmødet med tidligere landdagsmand Karl Otto Meyer og medlem af Folketingets Femmandsudvalg, Knud Enggaard, som hovedtalere var: Hvornår »lukker« det danske mindretal i Sydslesvig – og hvorfor ikke? Den store forhåndsomtale skyldtes bl.a., at man i Flensborg Avis ikke havde hæftet sig ved eftersætningen og spørgsmålstegnet.

Kontakten til medlemmerne er blevet mere upersonlig, end dengang bestyrelsen selv gik rundt og opkrævede medlemskontingent. Dette foregår nu via giro og organiseres af hovedforeningen. I de første år udgav Roskilde Amts Grænseforening et lille medlemsblad, men dette er nu afløst af udsendelse af program og annoncering i Grænseforeningens medlemsblad »Grænsen«, som udkommer seks gange om året. Salget af Dybbølmærker foregår i dag ved, at hvert medlem fra hovedforeningen får tilsendt et antal Dybbølmærker, medens lodseddel-salget, som også har overlevet konkurrencen fra lotto og skrabelodder, både foregår via hovedforeningen og ved amtsforeningens bestyrelse.

I november 2000 var Roskilde Amts Grænseforening medarrangør af et regionsmøde i Solrød, som vakte stor opsigt i den grænsepolitiske debat i Sydslesvig. Foredragsholderne var tidligere landdagsmand Karl Otto Meyer og tidligere minister Knud Enggaard. På billedet fra mødet ses Knud Enggaard sammen med Marie Meyer (gift med Karl Otto Meyer). (Flensborg Avis).

Selv om forholdene i grænselandet i dag er præget af stor afspænding, hvilket betyder, at de grænsepolitiske spørgsmål sjældent sættes på avisernes forside, har Grænseforeningen i nogen grad fastholdt sin placering i befolkningens bevidsthed, således at der i dag (efterår 2000) er ca. 35.000 medlemmer i hele landet fordelt på i alt 147 lokalforeninger. I Roskilde amt, som ligger temmelig langt fra Sønderjylland og Sydslesvig, er der i dag mellem 400 og 500 medlemmer. Grænseforeningen har ligesom mange andre kulturelle foreninger et aldersproblem, således at en stor del af medlemmerne er over 50-60 år. I de seneste år er det lykkedes at skaffe en række nye medlemmer til erstatning for afgangene, så det er vanskeligt at spå om foreningens fremtid. Der er en tendens til, at Grænseforeningens medlemmer rekrutteres blandt folk, som har en oprindelse i grænselandet eller på anden måde har personlig tilknytning til Sydslesvig og Sønderjylland, f.eks. har haft et sydslesvigsk feriebarndom eller gennem lejrskoleophold eller ved ferieophold har fået interesse for grænselandet. Derimod har man i dag færre medlemmer end tidligere af folk, der var medlemmer, fordi det hørte til god tone i borgerskabet at have interesse for sønderjyder og sydslesvigere. Endelig er der flere, der har fået deres første kendskab til Grænseforeningen, fordi de som små har gået rundt og solgt Dybbølmærker. Dette gjaldt f.eks. Jens Otto Krag, der efter sin statsministertid gik ind i Grænseforeningens hovedbestyrelse. Han har fortalt, at hans interesse for grænselandet begyndte med, at han som barn solgte Dybbølmærker på gaderne i Randers.

I de seneste år har man i Grænseforeningen overvejet, om man skulle udvide foreningens formålsparagraf, således at den udover det dansk-tyske grænseland kom til at omfatte grænse-spørgsmål generelt. Dette ville måske kunne tiltrække nye medlemsgrupper til foreningen. Imidlertid har der været temmelig stor modstand herimod, da mange var bange for, at fokus da let ville blive vendt bort fra Sydslesvig, hvor Grænseforeningen i dag er med til sammen med Folketingets 5-mandsudvalg at fordele millionbevillingen til de danske institutioner i Sydslesvig. Tankegangen hos mange er nemlig den, at hvis Grænseforeningen skal til at beskæfte sig med grænse-spørgsmål i andre europæiske konfliktområder, så er der stor fare for, at Grænseforeningen og dermed også den danske befolkning skal glemme statsminister Neergaards tilsagn til sydslesvigerne i 1920 («I skal ikke blive glemte»), et tilsagn som Nyrup Rasmussen har gentaget i 1999 (jfr. titlen til denne bog). I Nyrup Rasmussens ordvalg ligger en dobbelttydighed. Han giver på Danmarks vegne tilsagn om, at forbindelsen ikke vil blive kappet til de dansksindede sydslesvigerne, men det kræver samtidig, at sydslesvigerne tilkendegiver, at de ønsker at bevare deres kontakt med Danmark. Det sidste er opfyldt med de stigende stemmetal til det danske mindretals parti ved de seneste landdags- og kommunalvalg.

. Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

Køge Byhistoriske Arkiv

Sønderjysk Forening for Køge og Omegn:

Medlems- og regnskabsprotokol 1889-1914

Forhandlingsprotokol 1907-47

Regnskabsbog 1915-45

Medlemsprotokoller 1921-32 og 1933-45

Love og vedtægter 1906-45

Diverse skrivelser, indberetninger og udklip

Eva Pedersens udklipsbøger

Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder Sogne

Sønderjysk Forening for Herfølge Sogn:

Forhandlingsprotokoller 1935-69 og 1970-72

Regnskabsbog 1934-72

Bramsnæs Museum og Arkiv

Sønderjysk Forening for Voldborg Herred:

Regnskabsbog 1950-74 (omfatter også Fadderskabsforeningen for Bøglund)

Ramsø Lokalhistoriske Arkiv

Sønderjysk Forening for Havdrup, Gadstrup, Ll. Skensved, Ørsted og Syv sogne:

Kassebog 1946-72

Diverse medlemsfortegnelser, bilag m.v.

Solrød Lokalarkiv

Sønderjysk Forening for Sogne ved Køge Bugt:

Forhandlingsprotokol 1939-70

Rigsarkivet

Grænseforeningens arkiv

Sager vedrørende enkeltforeningerne 1920-55

Indberetninger 1920-55 (pk. 161)

Organisationsudvalget (pk. 347)

Grænseforeningens kontor, Peder Skrams Gade 5, 1054 Kbh. K.

Fr. Rudbecks papirer

Grænseforeningen for Roskilde Amt (opbevares hos formanden)

Forhandlingsprotokol 1974-78

Regnskabsbog for Sønderjysk Forening for Sogne ved Køge Bugt 1940-74 (senere afleveret til Solrød Lokalarkiv)

Interviews

Vagn Toftgaard Olsen, Køge (kasserer i Sønderjysk Forening for Køge og Omegn 1958-75)

Sognepræst Helge Pahus, Karlslunde (formand for Roskilde Amts Grænseforening 1973-89)

Fr. Rudbeck, Odense (rejsekonsulent i Grænseforeningen)

Trykt litteratur:

Bøger:

Troels Fink: Sønderjylland siden Genforeningen i 1920 (Vi og vor fortid, 16). Kbh. 1955

Troels Fink: Da det begyndte – de sønderjydske foreningers første år (Grænseforeningens årbog 1989). Kbh. 1989

Lars Henningsen, Martin Klatt, Jørgen Kühl: SSW. Dansksindet politik i Sydslesvig 1945-1998. Flensborg 1998

Harald Jørgensen: I grænselandets tjeneste. Foreningen To Løver gennem 100 år 1888-1988. Kbh. 1988

Helge Knudsen: Grænseforeningen. Hvad den er, hvad den vil, og hvad den har udrettet. Kbh. 1927

Knud Kretzschmer: Sønderjydske Noter. Udg. af Grænseforeningen. Kbh. 1936

Poul Melgaard: 100 år i grænselandets tjeneste. Hovedstadens Grænseforening 1879-1979. Kbh. 1979

Om mål og midler og mere. Grænseforeningen 1920-1960. Kbh. 1960

Helge Qvortrup: ... til støtte for danskhedens. Grænseforeningen 1920-1990 (Grænseforeningens årbog 1991). Kbh. 1991

Lorenz Rerup: Slesvig og Holsten efter 1830 (Politikens Danmarks Historie). Kbh. 1982

Fr. Rudbeck: Grænselandsrejsende (Sønderjyske Årbøger 1997 s. 213-68).

Sydslesvig i Dag. Den store Sydslesvig-Haandbog 1945-56. Red. G.K. Brøndsted. Kbh. 1955-56

Sydslesvig Haandbogen 1956-57. Nationalt Foreningsregister til »Sydslesvig i Dag«. Kbh. 1956-57

Tidsskrifter, beretninger:

Sønderjyden. Medlemsblad for »de samvirkende sønderjydske Foreninger« i Danmark. 1.-27. årg. 1887-1914

Sønderjylland. Medlemsblad for Sønderjydske Foreninger under Grænseforeningen. 1ff. 1923ff.

Grænsevagten. Udgivet af Grænseforeningen. Red. Vilhelm la Cour. 1918ff.

Grænsen. Dansk-Nordisk Tidsskrift. 1943ff.

Beretninger (og tillæg til beretninger) om Grænseforeningens Virksomhed 1937-57

Sendemandsmødet med tillæg. Udgivet af Grænseforeningen 1958-70

Grænseforeningens foreningshåndbog 1972-75 (fortsat i Grænselands håndbog med årligt trykte foreningsregistre)

Aviser:

Østsjællands Avis

Østsjællands Folkeblad

Dagbladet. Østsjællands Folkeblad

Personregister

- Alsbo, N.P., provst 45
Andersen, A., gårdejer 43
Andersen, G. Bune, bankbogholder 35
Andersen, Holger, folketingsmand 24, 26, 32, 38f
Andersen, P., gårdejer, sognerådsformand 23, 43
Andresen, Laurits, apoteker 12
Bak, Andreas, dyrlæge 48
Bang, Herman, forfatter 16
Bay, Otto Nørager, journalist 37
Bay, Rudolf, adjunkt 47
Boeck, Hector, kaptajn 31
Bonnievie, G. Rørdam, sognepræst 48
Borum, frk. 23
Bredsdorff, Morten, seminariefors­tander 45
Bro, Vagn, politimester 35-37, 39, 43, 45, 48
Bruun, Elisabeth Augusta Bendixsen 23
Bülouw, W.F., sparekassedirektør 13
Bärenholdt, H.C., tegner 21
Carlsen, Emmy, godsejer 12
Christensen, bankdirektør Køge 23
Christensen, C.C., blikkenslager 13
Christensen, Ernst, gårdejer 25
Christensen, Julius, garvermester 13, 15
Christensen, Marie 14
Christian X, konge 23
Christiansen, bogholder 13
Christiansen, Ernst, redaktør 26
Clausen, E., kantor 13
Clausen, M.J., amtmand 49f
Clausen, Victor, lærer 13
Dallerup-Petersen, højskolefor­stander Stevns 45
Dalsager, J.S., pastor 43
Dixen, E., bestyrerinde 37
Elmer, C. mejeribestyrer 23
Enemark, Inger, lærerinde 25
Engelstoft, L., biografdirektør 40
Enggaard, Knud, tidligere minister 52f
Eskildsen, Claus, seminarielærer 25f, 38
Fink, Troels, historiker 11
Franzen, V., tandtekniker 13
Frederiksen, Poul, gartner 48
Gammelgaard, H., forstander 45
Glahn, P.E., stadsdyrlæge 35, 37
Grunnet, stationsforstander 47
Gurre, Jørgen, gårdejer 44
Hagenau, erhvervsvejleder 45
Hammer, H.C. Bondrop, distriktslæge 47
Hansen, Ahlehoff, assistent Vallø 37
Hansen, H.J., overlærer 13
Hansen, Johs., sognepræst 48
Hansen, Niels, frøhandler 43-46
Hansen, Valdemar, mejeriejer 49
Hansen, Vibeke Munch 27
Hanssen, Andreas, rektor 23
Hanssen, H.P. (Nørremølle) 14, 16f
Hasselbalch, A.A., agent 12
Have, Tage, lærer 36
Heick, Frederik, folketingsmand 41
Heldorff, Viggo, lærer 48
Helweg-Larsen, Gunnar, redaktør 26
Henriksen, Eilif, gårdejer 37
Hertz, cand.teol. 12
Holm, stiftsfuldmægtig Vallø 35
Holst, Erling, lærer 40
Holtén, Susanne, adjunkt 37
Jacobsen, H.C., viceskoleinspektør 23, 35f, 43
Jacobsen, J.P., forfatter 16
Jakobsen, købmand Køge 12
Jensen, N.E. Dankert 49
Jensen, Niels Erik, ekspeditionssekretær 51

- Jessen, Frantz v., journalist 23
 Jessen, Jens, redaktør 17
 Jessen, Tage, journalist 16
 Johannsen, Gustav, rigsdagsmand 15
 Jørgensen, E.K., sognepræst 22
 Jørgensen, Einar, sognepræst 35
 Jørgensen, Frede Bro, sognefoged 47
 Jørgensen, Johannes, vognmand 44
 Jørgensen, K.E. Jordt, pastor 38
 Jørgensen, Nis, parcellist 50f
 Klein, P.A., stadsskoleinspektør 36f
 Kloppenborg se Skrumsager, H.D. Kloppenborg
 Knudsen, P., tandlæge 23
 Kraft, Ole Bjørn, udenrigsminister 40f
 Krag, Jens Otto, tidligere statsminister 53
 Kristensen, Knud, statsminister 30, 40
 Kristensen, stiftsfuldmægtig 23
 Kudahl, S.J., skoleinspektør 47, 49
 Köller, Ernst Matthias von, overpræsident 11, 27
 Langkjær, Axel, dommerfuldmægtig 35
 Larsen, L. Hansen, professor 46
 Lichtenberg, W.S., provst 23
 Lunn, kaptajn 23
 Lysholm, Arne 51
 Madsen, Tove 51
 Marcussen, Peter, lærer 25
 Matthiesen, Sigrid, lærerinde 13
 Meyer, Karl Otto, tidligere landdagsmand 52f
 Meyer, Marie 53
 Mikkelsen, Kristian, overlærer 12, 47
 Mogensen, I, rektor 37
 Mogensen, J.C., kontorchef 38
 Mogensen, Poul, adjunkt 47
 Mortensen, L.P., gårdejer 23
 Munch, Ebbe, student, ekspeditionsdeltager 23
 Muus, F.W.F., skovrider 47
 Müller, Jørgen, gårdejer 48
 Møller, Hans L., skolebestyrer 14
 Møller, J. Kiesby, civildommer 50
 Møller, Aage, højskoleforstander 26
 Neergaard, Niels, statsminister 9, 27, 54
 Nielsen, Alfred, rejsesekretær 34
 Nielsen, Chr., husmand Vollerup 25
 Nielsen, Elisabeth, købmandskone 33, 35
 Nielsen, Fr., fabrikant 47
 Nielsen, H. Kofoed, rejsesekretær 34
 Nielsen, P., assurandør 35
 Nielsen, skræddermester, Lille Skensved 23
 Nielsen, Terkel, købmand 33
 Nielsen, Thormod, tandlæge 37
 Nielsen, Verner, arkitekt 51
 Olsen, Carl, overretssagfører 35
 Olsen, Vagn Toftgaard, bankfuldmægtig 37, 43, 51
 Oppfer, F., redaktør 12
 Ottosen, Johan, folketingsmand 15
 Pahun, Helge, sognepræst 50-52
 Paulsen, Hans, gårdejer 48f
 Pedersen, Carl, salgsinspektør 35
 Pedersen, Eva, journalist 37, 51
 Pedersen, J. Kallenbach, hjælpepræst 13
 Pedersen, M., postmester 23
 Petersen, Arne, laborant 37
 Petersen, C.F., købmand 41
 Petersen, Johanne [Ødda], købmandskone 40f
 Petersen, Mads, sognefoged 35
 Philipsen, gårdejer Sundeved 15
 Philipsen, Jørgen, konsulent 47, 49
 Porsdal, kaptajn 47
 Rasmussen, Poul Nystrup, statsminister 9, 54
 Ravn, H. Kaas 44
 Rudbeck, Frederik, rejsesekretær 34
 Rømeling, Erik, tandlæge 14, 19, 21-23, 26
 Schmidt, Hans, arkitekt 47, 49
 Schmidt, Kirsten 37
 Schütte, Gudmund, dr.phil. 26

- Sidenius, G. 13
 Skrumsager, H.D. Kloppenborg,
 landdagsmand, senere lands-
 tingsmand 15f, 24
 Svarre-Sørensen, S., redaktør 12
 Sørensen, A.I., borgmester 19
 Sørensen, kriminalassistent Køge
 23, 35
 Sørensen, Lund, førstelærer Lil-
 le Skensved 35
 Thomsen, direktør tobaksfabrik-
 ken 23
- Thomsen, Rudolf, grosserer 35
 Thorsen, Johannes, hospitalsfor-
 stander 44
 Thyssen, Gunner, læge 35
 Valentiner, G.V., distriktslæge
 12
 Willemoes, C., redaktør 26
 Aabling-Thomsen, Ernst, apote-
 ker 35
 Aabling-Thomsen, frk. 23
 Aabling-Thomsen, Niels, apote-
 ker 12, 14, 19f, 22f, 25

